

Reacția Ministerului Apărării a fost promptă. Ministrul Victor Babiuc, membru al Partidului Democrat, a susținut că, prin condamnarea celor doi generali și prin obligarea la plata despăgubirilor, ar fi culpabilizată întreaga Armată și, în consecință, rolul ei „salvator” în evenimentele din decembrie 1989 ar fi negat. Se considera că un atare proces constituia un atac la adresa „Armatei poporului”, parte esențială a ființei naționale. Ministrul Apărării declara:

Dacă doi generali sunt considerați responsabili, atunci întreaga Armată Română este considerată responsabilă³⁷.

Pe de o parte, apărarea invocată de Babiuc ar fi însemnat că Ministerul trebuia să se solidarizeze cu infractorii din cadrul său. Pe de altă parte, refuzul de a plăti daune victimelor și de a recunoaște responsabilitatea Armatei comuniste pentru represiunea din decembrie indica solidarizarea Ministerului democratic al Apărării cu Ministerul comunist al Apărării. De altfel, Armata, care se bucurase constant de o legitimitate necontestată în fața opiniei publice, evitase orice reformă substanțială sau eventuale epurări ale cadrelor sale implicate în represiune. Încercările mișcării CADA de la începutul anului 1990 de a democratiza Armata s-au soldat cu eșecuri. Babiuc a mers până la a cere amnistierea faptelor din decembrie 1989:

Dacă o amnistie poate să asigure liniștea și stabilitatea națională, sunt de acord cu această amnistie³⁸.

Această poziție nu făcea decât să reafirme politica de uitare a represiunii comuniste impusă de FSN în anii '90. Continuitățile la nivel instituțional între statul comunist și cel postcomunist erau astfel asumate în discursurile oficiale ale PD, moștenitor al FSN, dar partener al CDR după 1996. Pentru Dan Voinea, aceste argumente sunt o formă de a eluda adevărul și de a apăra infractorii:

Spunând că dacă doi generali sunt vinovați, întreaga Armată este vinovată, domnul Babiuc face o mare greșeală, pentru că el discreditează o instituție foarte importantă, care este Armata. Armata trebuie și ea apărată de infractori care pot acționa sub egida ei. E frecvent să găsim infractori în cadrul Armatei, pentru că Armata îți dă putere. Iar această putere trebuie măsurată, evaluată, controlată și judecată ori de câte ori ea depășește legalitatea. Gândiți-vă că în 1989, nicio unitate a Armatei nu a fost atacată de civili. Deci Armata nu a fost în legitimă apărare când a tras împotriva civililor, pentru că nu a fost atacată de civili. Nu numai că nu a fost atacată: civilii strigau „Armata e cu noi!”. Represiunea a fost nedreaptă, și cei care au ordonat focul se fac vinovați. Rolul armatei este de a-i apăra pe civili, nu de a-i omori³⁹.

Condamnarea generalilor a avut o importantă semnificație politică, și anume delegitimarea liderilor FSN care în 1990 cooptaseră în funcții executive, la cel mai înalt nivel, trei ofițeri direct responsabili pentru reprimarea revoluției. Amnistia tacită

37. Declarație preluată de *Evenimentul Zilei*, 20 iulie 1999.

38. Declarația ministrului de Interne, Victor Babiuc, preluată de *Adevărul*, 10 aprilie 1999.

39. Interviu cu Dan Voinea, realizat de Raluca Groseșu, București, 20 noiembrie 2006.

Un alt argument invocat în apărarea generalilor a fost faptul că, în calitate de ofițeri ai Armatei, ei nu ar fi făcut altceva decât să execute ordinul dat de Nicolae Ceaușescu, la acel moment șef al statului și comandant suprem al forțelor armate. Procesul a deschis astfel o altă dezbatere semnificativă, anume responsabilitatea individuală a militarilor în fața ordinului dat de superior. Ministerul a invocat obligația necondiționată de a respecta ordinele ca „principiu de bază al funcționării instituțiilor militare”. Generalii

nu aveau nici obligația, nici libertatea de a face aprecieri normative, pentru ca în funcție de concluziile lor să fi acționat altcumva decât conform regulamentului militar în vigoare³².

Militarii „nu pot fi considerați responsabili că au executat ordine emise de puterea politică, întreaga responsabilitate revenindu-i acesteia din urmă”, a susținut MAPN³³. La rândul lor, Stănculescu și Chițac au făcut referire la cazuri similare din istoria României, în care militarii nu au fost judecați pentru acte de reprimare violentă. Comparând decembrie 1989 cu răscoalele sau grevele din 1907, 1929 sau 1933, Stănculescu considera că militarii nu puteau fi supuși justiției în asemenea situații. În aceeași logică, un senator al Partidului Democrat susținea în 1999 că imixtiunea justiției în chestiunile militare „ar putea conduce în viitor, în situații similare celor din 1989, la ne-executarea ordinelor de către militari”³⁴. Senatorul se temea tocmai de dimensiunea de prevenire a ilegalității pe care procesele penale trebuie să o aibă. La antipodul acestei poziții, procurorul Dan Voinea - procurorul care a întocmit rechizitoriul - explica obligația militarului de a evalua legalitatea unui ordin, susținând faptul că ordinul de a folosi Armata împotriva civililor pentru a restabili ordinea publică era ilegal:

Datoria de a executa ordine nu trebuie văzută ca ceva absolut. Executarea ordinului este necesară, dar are niște limite. Și este prevăzut în regulamentele militare că ordinul ilegal nu se execută. Nu orice ordin primit trebuie executat. Iar militarii români sunt instruiți, oameni cu școală care au capacitatea de a gândi, de a evalua o situație, inclusiv o situație de conflict armat. Și atunci nu poți să te ascunzi în numele acestui principiu general că ai executat un ordin. În 1989 au existat numeroși ofițeri care au refuzat să tragă. Aveți exemplul ofițerilor care mai târziu au format CADA³⁵.

Argumentele procurorului Voinea au fost reținute în instanță, prima sentință pronunțată în iulie 1999³⁶ condamnându-i pe Stănculescu și pe Chițac la 15 ani de închisoare, 10 ani de interdicere a unor drepturi și degradare militară pentru omor deosebit de grav și tentativă de omor deosebit de grav. Pagubele materiale datorate victimelor și moștenitorilor lor se ridicau la 36 de miliarde de lei vechi (mai mult de 10.000.000 de euro) și urmau să fie plătite de cei doi, în solidar cu MAPN.

32. *Ibidem*, p. 260.

33. *Ibidem*.

34. Declarație a senatorului PD Nicolae Alexandru, preluată de *Evenimentul Zilei*, 20 iulie 1999.

35. Interviu cu Dan Voinea, realizat de Raluca Grosescu, București, 20 noiembrie 2006.

36. Arhiva Înaltei Curți de Casație și Justiție a României (în continuare AÎCCJ), „Sentința nr. 9/15 iulie 1999”.

acordată liderilor militari de rang înalt era astfel confirmată, grupul politic din jurul lui Ion Iliescu devenind implicit complice al vinovaților pentru victimele de la Timișoara. În aceste condiții, ecuația „FSN = revoluție = popor” nu se mai putea susține, transformându-se într-o ecuație de tip „FSN = colaborator al artizanilor represiunii”. Pentru liderii Convenției Democratice, poziționați de-a lungul anilor '90 ca opozanți ai vechilor comuniști regrupați în jurul lui Ion Iliescu, condamnarea generalilor Stănculescu și Chițac avea o miză politică esențială, care le legitima campaniile împotriva fostului președinte Iliescu și împotriva partidului său. În acest sens, amnistia propusă de ministrul PD al Apărării a fost respinsă de președintele Emil Constantinescu. Solidarizarea PDSR cu cei doi generali a fost de altfel explicită în comunicatele oficiale. În 1999, partidul afirma în legătură cu acest subiect:

PDSR ia act cu îngrijorare de sentința Curții Supreme de Justiție, cât și de consecințele periculoase ale precedentului creat de această sentință. În opinia PDSR, sentința CSJ nu își găsește justificarea în desfășurarea evenimentelor de la Timișoara din decembrie 1989, ci în dorința unor partide din actuala coaliție - în special a PNȚCD - de a rescrie istoria, inclusiv cu ajutorul Justiției, și de a confirma tezele pe care le vehiculează de ani, dar care nu au niciun suport în realitate. [...] PDSR consideră înjositor gestul unor oameni politici ai puterii, care au transformat Justiția într-o servitoare a intereselor lor, aducând o gravă jignire Armatei în ansamblul său și corpului ofițeresc⁴⁰.

Procesul Stănculescu-Chițac a provocat divergențe de opinie și în cadrul coaliției guvernamentale. Pe de o parte, Convenția Democratică a militat pentru derularea rapidă a procesului și pentru condamnarea generalilor ca artizani ai represiunii. Pe de altă parte, Partidul Democrat, unul dintre moștenitorii fostului FSN, a atacat sistematic inculparea celor doi. Ministrul PD al Apărării declara în acest sens:

Hotărârea de condamnare a celor doi generali nu este o simplă eroare judiciară, ci o gafă judiciară, cu pronunțat caracter politic, în care intenția lăudabilă de aflare a adevărului este înlocuită cu un proces al Armatei Române⁴¹.

Miza politică a procesului a fost certificată după schimbarea puterii, la sfârșitul anului 2000, când Ion Iliescu și Partidul Social Democrat au revenit la guvernare. Astfel, deși sentința a rămas definitivă în februarie 2000, odată cu respingerea recursurilor acuzaților de către Curtea Supremă de Justiție⁴², în 2001, Procurorul General al României, Joița Tănase - un apropiat al lui Ion Iliescu -, a declarat recurs extraordinar în anulare, sub motiv că procedura penală nu a fost respectată în privința apărării inculpaților. La acel moment, niciunul dintre acuzați nu se afla în închisoare. Chițac obținuse un certificat medical, fiind declarat prea bolnav pentru a suporta detenția, iar Stănculescu fugise în străinătate. Pentru procurorul Dan Voinea, intervenția lui Joița Tănase a reprezentat o „sfidare a actului de justiție, o sfidare a victimelor care așteaptă dreptate și care au dreptul la adevăr”. În viziunea lui Voinea, anularea sentințelor a fost „categoric un gest politic, care a arătat dependența justiției române de

40. Comunicat al PDSR, preluat de *Jurnalul Național*, 17 iulie 1999.

41. Declarație a ministrului Apărării, Victor Babiuc, preluată de *Ziua*, 20 iulie 1999.

42. AÎCCJ, „Decizia nr. 8/25 februarie 2000”.

voința politică”⁴³. Și asociațiile victimelor revoluției au interpretat acest recurs ca pe „o protejare a doi generali, care imediat după 22 decembrie au devenit miniștri”, ca pe o măsură care nu ținea cont de interesele victimelor:

Condamnarea lui Stănculescu și a lui Chițac a fost pentru noi o victorie. Apoi a urmat anularea unei sentințe definitive, și iluziile noastre de dreptate s-au spulberat. Continuăm să fim activi în acest proces. Dar suntem siliți practic să rememorăm, să vedem, să reținem sistematic acele evenimente în urma cărora am suferit mult. Pierdem 24 de ore la fiecare înfățișare, la fiecare audiere, pentru că trebuie să venim de la Timișoara. Și este frustrant să vezi cum cel care a dirijat represiunea este apărat de sistem și de instanță. Ei sunt apărați, în timp ce noi trebuie să justificăm ce am căutat în stradă la revoluție. Trebuie să explicăm de ce ne-au împușcat, de ce ne-a fost ucis fratele, copilul sau soțul⁴⁴.

Recursul extraordinar nu a fost judecat decât în martie 2004. Soluția a fost pronunțată în favoarea inculpaților, și cauza trimisă spre rejudecare în instanța de fond⁴⁵. Această decizie însemna de fapt reluarea procesului de la zero, admitând încă o dată toate căile de atac împotriva sentințelor. În 2006, când partidele de centru-dreapta au revenit la guvernare, Stănculescu și Chițac au fost condamnați din nou la 15 ani de închisoare, 10 ani de interdicție a unor drepturi și degradare militară, sentința rămânând definitivă în 2008.

Procesul generalilor a reflectat astfel influența importantă a factorului politic asupra justiției, mai ales într-un caz în care se judeca implicit și legitimitatea Frontului Salvării Naționale ca organism emblematic al revoluției române. Pe de o parte, interesele grupului din jurul președintelui Iliescu de a-i exonera de responsabilitate pe Stănculescu și pe Chițac au dus la absența unui proces în anii 1990-1996 și la împiedicarea unei condamnări în perioada 2000-2004. Pe de altă parte, interesele forțelor politice de centru-dreapta de a-și ține promisiunile electorale vizând decomunizarea și de a delegitima elita politică care a preluat puterea în decembrie 1989 au condus la declanșarea urmăririi penale împotriva celor doi generali și la dubla lor condamnare în ciclurile electorale 1997-2000 și respectiv 2004-2008.

10.2.2. Armata ca responsabil al represiunii din 17-21 decembrie

În afara procesului Stănculescu-Chițac, în perioada 1997-2000 au fost judecați și alți militari din cadrul MAPN, ale căror dosare penale fuseseră declarate incomplete de instanțe la începutul anilor '90. Dintre acestea, cel mai important a fost Lotul Cluj, caz redeschis în 1998, după ce în 1992 fusese dispusă scoaterea de sub urmărire penală a inculpaților, și dosarul fusese retrimis către parchete pentru completarea cercetărilor. Tabelul 4 indică numele inculpaților, precum și soluțiile adoptate de-a lungul timpului, până la sentința definitivă pronunțată în 2006, la scurt timp după preluarea puterii de către Alianța Dreptate și Adevăr.

43. Interviu cu Dan Voinea, realizat de Raluca Grosescu, București, 20 noiembrie 2006.

44. Interviu cu Traian Orban, realizat de Raluca Grosescu, Timișoara, 15 ianuarie 2007.

45. AICJ, „Decizia nr. 1/22/03/2004 a Înaltei Curți de Casație și Justiție - Secțiunile Unite”.

Tabelul 4. Situația condamnărilor în Lotul Cluj

Nume	Funcție deținută în 1989	Fapte reținute	încadrarea rechizitoriului	Prima Instanță, Sentința nr. 33 din 9 aprilie 2003 a Curții Supreme de Justiție - Secția Penală	Apel, Sentința nr. 329 din 23 mai 2005 a Curții Supreme de Justiție - Secția Penală	Recurs, Decizia nr. 121 din 20 martie 2006 a Curții Supreme de Justiție - Completul de nouă judecători
Ioachim Moga	Prim-secretar al Comitetului Județean PCR Cluj. Membru al Consiliului Județean de Apărare	Ordonarea intervenției violente în 21 decembrie	Instigare la omor deosebit de grav și instigare la tentativă de omor deosebit de grav	Achitat	8 de închisoare și 5 ani de interdicere a unor drepturi pentru instigare la omor deosebit de grav și tentativă de omor deosebit de grav	Declară definitivă sentința anterioară
Nicolae Constantin	Membru al CPEX	Supravegherea aplicării deciziilor luate de CPEX	Suspendarea Urmării penale, întrucât a fost deja condamnat în Lotul CPEX	-	-	-
General Iulian Topliceanu	Comandant al Armatei a IV-a Membru al Consiliului Județean de Apărare	Ordonarea intervenției violente în 21 decembrie	Instigare la omor deosebit de grav și instigare la tentativă de omor deosebit de grav	Schimbă încadrarea juridică în vătămare corporală din culpă și încetează procesul întrucât a intervenit prescripția răspunderii penale	10 de închisoare și 5 ani de interdicere a unor drepturi și degradare militară pentru instigare la omor deosebit de grav și tentativă de omor deosebit de grav	Declară definitivă sentința anterioară
General Ioan Șerbănoiu	Șef al Inspectoratului Județean Cluj al MAI. Membru al Consiliului Județean de Apărare	Ordonarea represiunii cu bastoane de cauciuc și tunuri de apă	Instigare la purtare abuzivă și arestare nelegală și cercetare abuzivă - fapte amnistiate prin Decretul Nr. 3/1990	-	Achitat	Declară definitivă sentința anterioară
Colonel Stoian Rusu	Comandant al Miliției județene Cluj	Ordonarea represiunii cu bastoane de cauciuc și tunuri de apă	Instigare la purtare abuzivă și arestare nelegală și cercetare abuzivă - fapte amnistiate prin Decretul Nr. 3/1990	-	-	-

i mu in« gl
tunuri de apa

MliimvJ ntpn»
amnistiate prin
Decretul Nr. 3/1990

Colonel Valeriu Burtea	Comandant al UM 01215 Horești	Ordonarea deschiderii focului (9 morți și 13 răniți)	Instigare la omor deosebit de grav	Schimbă încadrarea juridică în ucidere și vătămare corporală din culpă și încetează procesul întrucât a intervenit prescripția răspunderii penale	9 ani de închisoare și 5 ani de interdicere a unor drepturi și degradare militară pentru instigare la omor deosebit de grav și tentativă de omor deosebit de grav.	Declară definitivă sentința anterioară
Locotenent-colonel Laurențiu Cocan	Comandant de divizion în cadrul UM 01215 Horești	Ordonarea deschiderii focului (9 morți și 13 răniți)	Instigare la omor deosebit de grav	Schimbă încadrarea juridică în ucidere și vătămare corporală din culpă și încetează procesul întrucât a intervenit prescripția răspunderii penale	9 ani de închisoare și 5 ani de interdicere a unor drepturi și degradare militară pentru instigare la omor deosebit de grav și tentativă de omor deosebit de grav	Declară definitivă sentința anterioară
Locotenent-colonel Dando Carp	Comandant de companie în cadrul UM 01215 Horești	Declanșarea focului de către UM 01215	Scos de sub învinuire penală. S-a reținut că nu a dat niciun ordin, și fapta nu întrunește elementele constitutive ale vreunei infracțiuni	–	–	–
Maior Die Dicu	Comandant de companie în cadrul UM 01278 Someșani	Ordonarea deschiderii focului în Piața Mihai Viteazul (4 morți și 10 răniți) și uciderea personală a două persoane	Omor deosebit de grav, tentativă de omor deosebit de grav, instigare la omor deosebit de grav și instigare la tentativă de omor deosebit de grav	Condamnat la 5 ani de închisoare	15 ani de închisoare, 10 ani de interdicere a unor drepturi și degradare militară pentru omor calificat și tentativă de omor calificat.	Declară definitivă sentința anterioară
Soldat Marian Bolboș	Militar în termen UM 01369 Someșani	Împușcarea mortală a unei persoane	Omor calificat	Achitat întrucât a executat un ordin	Achitat întrucât a executat un ordin	Declară definitivă sentința anterioară
General Ilie Ceaușescu	Locțiitor politic al ministrului Apărării Naționale	Supravegherea aplicării deciziilor luate de Ministerul Apărării Naționale	Neînceperea urmăririi penale pe motiv că fapta nu întrunește elementele constitutive ale vreunei infracțiuni	–	–	–

o
n

p
5"

5*

CT
P
T5
C

o

După cum se poate observa, dintre cele 11 persoane cercetate penal pentru victimele de la Cluj, două au beneficiat de prevederile decretului de amnistie din 1990, iar pentru alte două s-a dispus sistarea urmăririi penale întrucât nu se întruneau elementele constitutive ale unei infracțiuni. Nicolae Constantin - fost membru CPEX -, trimis în teritoriu pentru supravegherea operațiunilor, nu a mai fost judecat, deoarece el fusese deja condamnat definitiv pentru aceleași fapte în 1993. În cazul lui Ioachim Moga, rechizitoriul a reținut că, în calitate de prim-secretar județean al PCR și comandant al forțelor armate de pe raza județului Cluj, acesta a transmis verbal ordinul de reprimare violentă a manifestațiilor către Iulian Topliceanu, general al Armatei a IV-a, și către Ioan Șerbănoiu, șeful Inspectoratului Județean Cluj al Ministerului de Interne. Dacă cel de-al doilea a ordonat însă „restabilirea ordinii numai prin utilizarea bastoanelor și a tunurilor de apă”, generalul Topliceanu a coordonat intervențiile Armatei cu arme de foc, provocând moartea prin împușcare a 26 de persoane și rănirea altor 52⁴⁶. Rechizitoriul a considerat ordinul de intervenție a Armatei ilegal, întrucât, conform Constituției și legilor, Armata

nu putea fi folosită în nicio împrejurare în rezolvarea unor probleme legate de păstrarea ordinii interne (cu excepția ajutorului în caz de calamitate, catastrofe naturale). Ordinea internă intra exclusiv în competența Miliției, Securității, Trupelor de Securitate, trupelor de pompieri, trupelor de grăniceri și într-o foarte mică măsură gărzilor patriotice⁴⁷.

Ceilalți inculpați au fost acuzați de faptul că au coordonat deschiderea focului în diverse locuri ale orașului, executând astfel ordine ilegale.

Sentința instanței de fond a fost pronunțată în 2003, la aproape 5 ani de la începerea procesului. Tribunalul a considerat că rechizitoriul și-a depășit atribuțiile, prezentând contextul politic în care s-au desfășurat faptele, argumentând că Procuratura nu este abilitată decât să constate faptele care constituie infracțiuni și să tragă la răspundere vinovații⁴⁸. Ceea ce acuza instanța era redactarea unui capitol introductiv, care prezenta manifestațiile din decembrie 1989 ca o formă legitimă de împotrivire la un regim dictatorial. Din start, responsabilitatea politică a liderilor militari era considerată irelevantă pentru judecători. Totuși, instanța a făcut o interpretare proprie a contextului politic, disculpând acuzații prin argumentul că, în condițiile în care în România funcționa un regim dictatorial, și Nicolae Ceaușescu era „persoana investită cu autoritate nelimitată”, atât Ioachim Moga, cât și Iulian Topliceanu nu s-ar fi putut împotrivi ordinului⁴⁹. Tot în apărarea inculpaților, Curtea a reținut că existau zvonuri conform cărora, „o intervenție străină în România era iminentă”, fapt de natură să creeze „reprezentarea subiectivă” că Armata ar fi avut datoria să intervină, astfel că „în principiu, nu decizia în sine de a scoate militarii în oraș le este reproșabilă”, ci, eventual, greșelile de coordonare a operațiunilor militare⁵⁰. În consecință, tribunalul a decis achitarea lui Ioachim Moga, considerând că nu există dovezi scrise că acesta ar fi transmis ordinul de a se trage în demonstrații. În ceea ce îl privește pe generalul Topliceanu, instanța

46. APMÎCCJ, dosar nr. 217/P/1997, „Rechizitoriu din mai 1998”, pp. 126-127.

47. *Ibidem*, p. 20.

48. AÎCCJ, dosar nr. 2956/1998, „Sentința nr. 33 din 9 aprilie 2003”, p. 20.

49. *Ibidem*, pp. 39-40.

50. *Ibidem*, p. 40.

a schimbat încadrarea juridică a faptelor, considerând că inculpatul nu se face vinovat de mobilizarea Armatei împotriva protestatarilor, ci de faptul că nu a luat măsurile necesare „astfel încât să prevină uciderea sau rănirea unor persoane”⁵¹. Astfel interpretate, faptele imputate lui Topliceanu (ucidere din culpă și vătămare corporală din culpă) erau însă infracțiuni prescrise, fapt pentru care procesul a fost sistat. Aceeași decizie a fost pronunțată și în cazul ofițerilor Valeriu Burtea și Laurențiu Cocan, instanța considerând că aceștia trebuiau să se supună ordinelor militare. Singura persoană condamnată a fost maiorul Ilie Dicu, care trăsesse în mod direct în manifestații. Și în cazul lui, instanța a reținut însă circumstanțele atenuante ale unei „situații excepționale”.

Inconsecvența justiției de la un proces la altul sau chiar de la o instanță la alta este reflectată și de cazul Lotului Cluj. Aici, instanța a admis argumentul „respectării ordinului”, fără să pună în discuție legalitatea lui, așa cum se întâmplase în procesul generalilor Stănculescu și Chițac. De asemenea, dacă la Timișoara, prim-secretarul PCR Radu Bălan fusese condamnat, la Cluj, Ioachim Moga fusese achitat pentru aceeași faptă. Pronunțată în 2003, în timpul celui de-al treilea mandat al lui Ion Iliescu, sentința a disculpat practic orice intervenție a Armatei împotriva manifestațiilor de la Cluj, invocând obligația militarului de a se supune ordinului. Recursul inițiat de Procuratură după pronunțarea acestei sentințe a fost judecat în mai 2005 - după câștigarea alegerilor de către coaliția de centru-dreapta Dreptate și Adevăr -, soldându-se cu o condamnare definitivă pentru toți inculpații.

La Timișoara, cazul Calea Lipovei a fost și el redeschis în 1998 și soluționat cu o sentință definitivă în 2002, când Curtea Supremă de Justiție i-a condamnat pe cei trei inculpați pentru omor deosebit de grav și instigare la omor deosebit de grav. Generalul Constantin Rotariu a fost condamnat la 10 ani de închisoare, iar locotenentul Ioan Păun și căpitanul Constantin Gheorghe la 8 și respectiv 12 ani de închisoare⁵². Toți au fost grațiați însă de președintele Iliescu, la numai 8 luni de la pronunțarea sentinței⁵³.

Trei ofițeri ai Armatei au fost de asemenea aduși în instanță pentru represiunea de la Sibiu. Colonelul Aurel Dragomir, colonelul Gheorghe Moise și căpitanul Francisc Tobă - devenit între timp secretar în Biroul Executiv al PDSR și deputat PDSR de Sibiu - au fost acuzați de omor deosebit de grav și tratamente neomenoase pentru ordonarea represiunii la Sibiu și pentru anchetarea abuzivă a unor civili⁵⁴. În octombrie 2001, Curtea Militară de Apel a considerat însă dosarul incomplet, restituindu-l Parchetului. Până în prezent, cazul Sibiu nu a mai fost rejudecat⁵⁵.

Pentru represiunea din 21 decembrie de la București, singura persoană adusă în fața instanței a fost locotenent-colonelul de Miliție Gheorghe Rodeanu, fost locuitor al comandamentului Miliției Sector 4, condamnat la 5 ani de închisoare pentru rănirea gravă a unei persoane.

51. *Ibidem*, p. 42.

52. Prin Decizia nr. 539/31.01.2002 a Curții Supreme de Justiție.

53. „Decret prezidențial nr. 272 din 31 iulie 2002 privind acordarea unor grațieri individuale”, *Monitorul Oficial*, nr. 589, din 8 august 2002.

54. APMİCCJ, dosar nr. 59/P/1998, „Rechizitoriu din 2 august 1999”.

55. Arhiva Curții Militare de Apel (în continuare ACMA), dosar nr. 3/2000, „Sentința nr. 10 din 29 octombrie 2001”, pp. 1-15.

10.2.3. Armata ca responsabil al violențelor de după 22 decembrie

Natura violențelor derulate după arestarea lui Nicolae Ceaușescu și preluarea oficială a puterii de către FSN a făcut obiectul a numeroase dezbateri și controverse. Numărul mare de victime provocate începând cu după-amiaza zilei de 22 decembrie, invocarea obsesivă a „teroriștilor”, înarmarea ad-hoc a populației chemate să apere diverse obiective strategice, utilizarea simulatoarelor fonice de tir de armă în numeroase garnizoane au generat teorii diverse referitoare la responsabilitatea Securității, Armatei și chiar a Frontului Salvării Naționale în generarea stării de haos care a marcat ultimele zile ale lunii decembrie 1989. După cum am putut vedea, însă, majoritatea proceselor revoluției s-au axat pe incriminarea represiunii ordonate înainte de 22 decembrie, fără a-i aduce în instanță pe responsabili pentru violențele care au urmat acestei date.

Un singur dosar penal important - Lotul Otopeni - a vizat evenimente derulate după 22 decembrie. Judecarea acestui caz este reprezentativă pentru elucidarea haosului violent creat după fuga lui Nicolae Ceaușescu, cauzat de neglijența în serviciu a unor ofițeri și de necorelarea operațiunilor Ministerului Apărării cu cele ale Ministerului de Interne. Cazul ni s-a părut suficient de semnificativ pentru a-l prezenta pe larg.

Conform rechizitoriului, în seara de 22 decembrie 1989, posturile de radio și televiziune au lansat zvonuri cu privire la iminenta atacare a aeroportului Otopeni de către forțele rămase fidele dictatorului. În acest context, comandantul Aviației Militare, generalul Iosif Rus, din proprie inițiativă, a cerut telefonic maiorului Grigorie Ghiță - comandant al Trupelor de Securitate - să trimită la aeroportul Otopeni o subunitate pentru întărirea dispozitivului de apărare. În același timp, generalul Rus i-a transmis și colonelului Dumitru Drăghin, comandant al microgarnizoanei Otopeni, faptul că urmează să sosească în sprijin o subunitate a Trupelor de Securitate. La rândul său, colonelul Drăghin i-a comunicat acest lucru locotenent-colonelului Vasile Răchită, care asigura comanda întregului dispozitiv de apărare al aeroportului. Cu toate acestea, locotenentul Răchită a refuzat ajutorul Trupelor de Securitate, întrucât organizase propriul dispozitiv de apărare ale trupelor MApN. Drăghin nu l-a mai informat însă pe generalul Rus, iar acesta nu a mai revenit asupra ordinului de chemare a ajutoarelor. Astfel, pentru apărarea aeroportului au fost luate două măsuri paralele, una a locotenentului Răchită, care nu includea nici Aviația Militară, nici Trupele de Securitate, și alta, luată de generalul Rus (împreună cu colonelul Drăghin și maiorul Grigorie), care nu includea trupele MApN⁵⁶. În dimineața zilei de 23 decembrie, garnizoanele de apărare ale MApN au reperat în zona aeroportului Otopeni trei autocamioane de militari de Securitate despre care nu aveau nicio informație. În contextul în care pe întreaga rază a capitalei se înregistrau focuri de armă care „simulau atacarea obiectivelor militare”, precum și „semnale luminoase aeriene care simulau survolarea zonei de către aeronave necunoscute”, și care alimentau zvonurile despre „un atac asupra aeroportului”, confuzia în rândul militarilor era suficient de mare pentru ca apariția

56. APMÎCCJ, dosar nr. 59/P/1990, „Rechizitoriu din 17 decembrie 1993”, pp. 1-4.

unor trupe necunoscute să fie interpretată ca un atac. în consecință, locotenentul MApN Ionel Zorilă - înregimentat în garnizoana Otopeni - a tras focuri de avertizare, iar lipsa de corelare cu celelalte dispozitive militare a declanșat reacția imediată, cu foc de nimicire, din partea militarilor aflați pe clădirea Departamentului Aviației Civile. Bilanțul acestei lipse de cooperare între două operațiuni paralele, dar care ar fi trebuit să aibă același scop, a fost uciderea a 50 de persoane și rănirea altor 13.

Rechizitoriul i-a acuzat pe colonelul MApN Dumitru Drăghin, maiorul de Securitate Grigorie Ghiță și locotenentul MApN Ionel Zorilă pentru aceste victime. Cazul a ajuns pentru prima dată în instanță în 1993, dar a fost restituit procuraturii pentru completare în 1995⁵⁷. între timp, primii doi acuzați fuseseră deja promovați la gradul de general, iar Ionel Zorilă fusese retrogradat la gradul de căpitan, fiind găsit vinovat de „neglijență în serviciu”. în 1997, procesul a fost reluat și soluționat cu o sentință definitivă în februarie 2001. Cei trei au fost condamnați la 8, 6 și respectiv 4 ani de închisoare, precum și la plata unor daune materiale în solidar cu MApN⁵⁸. Și în acest caz, procurorul general al României, Joița Tănase, a declarat recurs extraordinar în anulare, motivând că pedepsele au fost greșit aplicate. S-a susținut că generalul Drăghin nu avea experiența necesară exercitării actului de comandă în condiții de luptă, iar generalul Grigorie Ghiță se supusese unui ordin, în condiții de stres și confuzie. Această apărare părea însă total nefondată, având în vedere că cei doi au fost promovați în gradul de general la scurt timp după derularea evenimentelor, fapt care contrazicea ideea de incompetență a celor doi acuzați. Judecat în 2003, recursul extraordinar a fost respins de instanță, condamnările din 2001 rămânând definitive. La numai câteva luni de la pronunțarea sentinței, generalul Grigorie Ghiță a fost grațiat de către președintele Iliescu⁵⁹.

Semnificația Lotului Otopeni în economia „proceselor revoluției” este aceea de a fi judecat militari reponsabili pentru violențe petrecute după data de 22 decembrie. Elucidarea morții a 50 de persoane în urma necoordonării unei singure operațiuni militare între diverse unități anulează parțial teoria „complotului terorist”, arătând slaba pregătire a Armatei și rolul jucat de aceasta în haosul generat după fuga lui Nicolae Ceaușescu. Această idee fusese deja vehiculată în mai multe rapoarte oficiale asupra revoluției, precum și în alte anchete derulate de Procuratură. în acest sens, deja în 1994, raportul Parchetelor Militare sublinia:

Evenimentele din decembrie au surprins Armata, oricât de dureros ar fi să o spunem, nepregătită. [...] Vidul de putere din cadrul Armatei, [...] o polarizare a atribuțiilor la nivelul comandanților de arme [...], ca și unele paralelisme în exercitarea funcțiilor de comandă au putut constitui terenul pe fondul cărora au devenit posibile înlănțuiri nefaste ale evenimentelor, soldate, din păcate, cu prea multe victime⁶⁰.

57. AÎCCJ, dosar nr. 3/2003, „Sentința nr. 2 din 14 iulie 1995 a Curții Supreme de Justiție - Secția Militară”.

58. *Ibidem*, „Decizia nr. 1 din 27 ianuarie 2003 a Curții Supreme de Justiție - Secțiile Unite”, pp. 18-23.

59. „Decretul nr. 229 din 14 aprilie 2003, privind acordarea unor grațieri individuale”, *Monitorul Oficial* nr. 265, 16 aprilie 2003.

60. APMÎCCJ, dosar fără număr, „Sinteza aspectelor rezultate din anchetele efectuate de Parchetul Militar în perioada 1990-1994, în cauzele privind evenimentele din decembrie 1989”, p. 15.

Raportul prezenta, de exemplu, cazuri în care Armata acționase în urma unor „avalanșe de informații” provenite de la radio sau de la televiziune, deschizând focul asupra „unor elemente diversioniste” niciodată identificate⁶¹. Condamnarea Lotului Otopeni a oficializat, printr-un act de justiție, incompetența militară drept una dintre cauzele violențelor de după 22 decembrie. Totuși, unicitatea acestei condamnări a fost insuficientă pentru elucidarea haosului violent creat după debarcarea lui Nicolae Ceaușescu. Absența anchetelor și a proceselor referitoare la evenimentele de după 22 decembrie a lăsat loc unor interpretări care acuză însuși Frontul Salvării Naționale pentru operațiuni de „diversiune”. Pentru o parte a asociațiilor victimelor revoluției, violențele desfășurate după fuga dictatorului au fost declanșate pentru a limita caracterul anticomunist radical al mișcării populare din decembrie.

După 22, se trăgea din dorința de a înspăimânta populația, să se stea acasă, să nu se mai pretindă o conducere fără comuniști, fără securiști. [...] Evenimentele au fost regizate, în sensul că au fost înarmate gărzile patriotice, multe persoane au pus mâna pe armament și nu știm cine a dat acele arme, nici cum au fost folosite. Nu știm cine a dirijat acest lucru, nu știm de ce au fost răspândite zvonuri referitoare la teroriști, dar televiziunea era în mâna FSN-ului, FSN-ul era creat de foști comuniști și în stradă se striga „Fără comuniști”⁶².

Necoordonarea trupelor Armatei și ale Ministerului de Interne a fost considerată de asociațiile victimelor drept o „diversiune” organizată de puterea politică instaurată în decembrie 1989, „în scopul de a garanta continuitatea instituțiilor și elitelor comuniste”⁶³.

Procesele derulate în perioada 1996-2000 au avut rolul de a statua oficial responsabilitatea Armatei în represiunea din decembrie 1989 și de a zdruncina implicit legitimitatea revoluționară a președintelui Iliescu și a Frontului Salvării Naționale, care se aliașă ulterior cu executorii reprimării violente. Pentru prima dată, o instituție a statului (MApN) a fost considerată responsabilă și chemată să plătească daune materiale pentru crimele fostului regim. Cu toate acestea, absența condamnărilor pentru evenimentele de la București sau pentru violențele derulate după 22 decembrie a creat o imagine fragmentată și incompletă a revoluției române.

Procesele au demonstrat importanța funcției lor narative pentru stabilirea oficială a adevărului. Tribunalul s-a transformat într-o arenă de confruntare a diverselor viziuni despre natura evenimentelor din decembrie. Puși în poziția de a se justifica pentru rolul jucat în represiune, comandanții Armatei și-au schimbat radical discursul de până atunci, încercând să argumenteze natura „ilegală” a demonstrațiilor din decembrie. Pe de altă parte, Procuratura a susținut legitimitatea demonstrațiilor

61. *Ibidem*, p. 229.

62. Interviu cu Traian Orban, realizat de Raluca Grosescu, Timișoara, 15 ianuarie 2007.

63. Interviu cu Teodor Mărieș, realizat de Raluca Grosescu, București, 17 ianuarie 2007.

anti-regim și ilegalitatea intervenției Armatei. Versiunea reținută de tribunale a variat însă de la un proces la altul și chiar de la o instanță la alta în cadrul aceluiași proces, în funcție de data pronunțării sentințelor și de cine deținea puterea politică la acel moment. „Procesele revoluției” au rămas astfel tributare în mod sistematic intereselor politice ale diverselor partide succedate la putere. După cum subliniază Dan Voinea:

Interesul politic a făcut ca în România procesele să se deschidă în timpul guvernării de dreapta și să se închidă în timpul guvernării de stânga. Politicul a fost cel care a influențat această deschidere și redeschidere a dosarelor. Influența politică a fost una din cauzele principale de frânare a cercetărilor penale vizând revoluția și crimele comunismului. În perioada 2000-2004, de exemplu, mi s-au luat toate cazurile. Mi-au luat toate dosarele, fără niciun fel de motivație. Când s-a schimbat iarăși regimul, mi-au dat înapoi dosarele. A fost iarăși o decizie politică⁶⁴.

Pe de o parte, interesele FSN și ale succesorilor acestuia au fost să închidă orice dezbateră asupra rolului jucat de aliații lor militari în represiune, considerând că inculparea lor ar fi destabilizat tranziția spre democrație. Pe de altă parte, judecarea și condamnarea înalților demnitari ai Armatei sub mandatul Convenției Democrate și al Alianței Dreptate și Adevăr a demonstrat voința acestor forțe politice de a pune aflarea adevărului deasupra chestiunilor de ordin strategic. S-a considerat că tranziția spre democrație este mai bine servită de statuarea egalității tuturor în fața legii, decât de presupusa necesitate strategică de a acorda impunitate Armatei pentru a asigura stabilitatea țării. În același timp însă, prin aceste condamnări, forțele politice de centru-dreapta și-au delegitimat adversarii politici, demonstrând complicitatea lor cu comandantii represiunii.

Spre deosebire de perioada anterioară, procesele derulate după 1997 au acordat atenție intereselor victimelor, care au beneficiat de despăgubiri materiale. Acolo unde au existat condamnări, asociațiile victimelor au considerat că li s-a făcut dreptate.

64. Interviu cu Dan Voinea, realizat de Raluca Grosescu, București, 20 noiembrie 2006.

11. „Procesul comunismului”: între constrângeri procedurale, dezinteres politic și activism haotic

Dacă evenimentele din decembrie 1989 au făcut obiectul a numeroase procese penale, justiția postcomunistă referitoare la crimele și abuzurile politice comise de-a lungul celor 45 de ani de dictatură a rămas aproape imobilă. În ciuda luărilor de poziție ale organizațiilor civice și ale asociațiilor victimelor, în România nu a existat o politică oficială a statului cu privire la decomunizare și la pedepsirea actorilor politici implicați în represiune. Din 1990 și până în prezent, numai patru rechizitorii au fost întocmite cu privire la crimele comise de membri ai aparatului represiv, și numai două dintre ele s-au soluționat cu verdicte de condamnare.

Motivele care au stat la baza acestui eșec - și care vor fi analizate pe parcursul descrierii cazurilor - sunt multiple. În primul rând, dreptul penal național a constituit o bază juridică fragilă pentru condamnarea crimelor comunismului. Termenele de prescripție, precum și definirea limitativă a crimelor imprescriptibile în Codul Penal național au permis în multe cazuri abandonarea anchetelor, în contextul în care convențiile internaționale la care România era parte au fost ignorate.

În al doilea rând, în condițiile preluării puterii în decembrie 1989 de către un partid fondat și condus de foști membri ai nomenclaturii, interesul politic de a aduce în fața instanței responsabili ai aparatului represiv comunist a fost minim. În același timp, deși în campaniile electorale din anii '90, partidele istorice autodefinite de centru-dreapta au insistat cu hotărâre în favoarea intentării unor astfel de procese, odată ce au preluat puterea în 1996, interesul lor pentru această temă a scăzut treptat, până la diluare. Astfel, în România, discursul asupra crimelor regimului comunist a fost intens folosit pentru legitimarea politică, fără a fi transpus însă în planul acțiunii concrete.

În al treilea rând, chiar dacă organisme civice au militat sistematic în presă și în dezbateri publice pentru intentarea unor astfel de procese, ele nu au depus decât puține sesizări penale, și doar în cazuri excepționale au cerut procuraturii rapoarte asupra investigațiilor. Provenind în principal din rândurile intelectualității umaniste, membrii acestor organizații, precum Grupul pentru Dialog Social, Alianța Civică, Societatea Timișoara, au preferat să sprijine o condamnare globală a regimului comunist, în detrimentul acțiunilor penale punctuale, pentru că o asemenea opțiune ar fi necesitat o experiență și o cultură juridică, pe care aceste persoane nu le dețineau.

11.1. Scurtă prezentare a cazurilor

Până în 2007, rechizitoriile referitoare la crimele comunismului s-au rezumat, în afară de execuția cuplului Ceaușescu pentru „genocidul lent” împotriva poporului român, la numai patru spețe. Pe de o parte, statul nu s-a autosesizat pentru a investiga cazurile de omor sau de tratament inuman comise în aresturile Securității sau în închisorile comuniste. Pe de altă parte, plângerile penale depuse la procuratură de către victime au fost achetate cu o lentoare echivalentă inacțiunii. Unele investigații penale au fost rapid stopate în urma decesului persoanelor incriminate, altele au fost întrerupte pe motiv de insuficiență de probe.

Cea mai semnificativă dintre aceste mari „ocazii ratate” a fost inițiată în septembrie 1991, când Asociația Foștilor Deținuți Politici din România (AFDPR) a depus o sesizare penală împotriva mai multor persoane din conducerea aparatului de stat comunist, făcând referire la acuzația de genocid, pentru exterminarea a „zeci de mii de persoane” în închisorile politice comuniste. Cele mai importante nume prezente în acest document acuzator erau Alexandru Drăghici, ministru de Interne în perioada Gheorghiu-Dej, și Alexandru Nicolschi, adjunct al șefului Securității în anii '50. Anchetele penale au demarat la începutul anului următor, fără să avanseze însă foarte mult. Citat la procuratură pentru investigații, Nicolschi a decedat în urma unui stop cardiac, în timp ce Drăghici a fugit în Ungaria, după începerea anchetelor, unde a decedat la scurt timp.

11.1.1. *Cazul Drăghici-Briceag - precedent al suspendării cursului prescripției*

În aprilie 1993, Procuratura a întocmit totuși un rechizitoriu cu privire la Alexandru Drăghici¹. În afara acestuia, mai erau chemați în instanță următorii ofițeri de Securitate : colonelul în rezervă Nicolae Briceag, locotenent-colonel în rezervă Ilie Muntean și maiorul în rezervă Nicolae Luțenco. Acuzațiile nu au făcut însă referire la crime de ordin politic, ci la execuția prin împușcare, în 1954, a unei persoane care intrase în conflict cu Drăghici, în cantina comitetului raional de partid Sibiu. La data de 4 decembrie 1954, aflat în stare de ebrietate, cetățeanul Ibrahim Sefit încercase să pătrundă cu forța în restaurantul în care se afla Drăghici, deși accesul îi fusese refuzat. Imobilizat de ofițerii care îl însoțeau pe ministrul de Interne, Sefit a fost închis în arestul Securității și, de acolo, în aceeași seară, la ordinul lui Drăghici, dus în afara orașului și împușcat la marginea pădurii. Uciderea lui Ibrahim Sefit a fost coordonată direct de Nicolae Briceag, acestuia revenindu-i sarcina de a organiza echipa și de a ascunde apoi crima. Ceilalți doi inculpați, alături de alte două persoane decedate la data întocmirii rechizitoriului², au executat ordinul de a trage, deși acesta nu a fost decât unul verbal și, în consecință, ilegal. În zilele următoare, rapoartele

1. Arhiva Curții Militare de Apel București (în continuare ACMAB), dosar nr. 15/P/1999, „Rechizitoriu din 8 aprilie 1993”.

2. Locotenentul Oprea Popa și locotenentul Mihăilă Voaideş.

oficiale au motivat împușcarea lui Sefit prin încercarea acestuia de a fugi de sub escortă, iar numele lui Alexandru Drăghici nu a apărut în dosar³.

Investigațiile demarate în 1992 i-au acuzat pe Alexandru Drăghici și pe Nicolae Briceag de instigare la omor, în timp ce Ilie Muntean și Nicolae Luțenco au fost anchetați pentru participarea directă la împușcarea mortală a lui Ibrahim Sefit, ei fiind cei care au apăsât pe trăgaci. În 1992, în momentul începerii anchetei, Drăghici era deja instalat în Ungaria. Cererea de extrădare făcută de statul român a fost respinsă de Guvernul de la Budapesta, pe motiv că termenul de prescripție în acest caz de omor expirase încă din 1969. Procuratura română a invocat în schimb articol 128 din Codul Penal românesc, conform căruia cursul prescripției putea fi suspendat dacă ancheta nu a putut fi demarată din motive „obiective”. Procuratura motiva în acest fel:

Este de notorietate faptul că pentru persoanele care făceau parte din nomenclatura partidului, nu se puteau lua măsuri penale decât cu avizul acestuia. Faptele persoanelor ce dețineau funcții foarte mari în partid și stat nu erau cunoscute decât în cercul restrâns al vârfurilor care dețineau puterea. Autorii unor fapte grave comise în timpul dictaturii comuniste au rămas nesancționați penal, și aceasta nu pentru că nu s-ar fi putut, ci pentru că nu s-a vrut⁴.

Procuratura a adus ca probă raportul unei Comisii de anchetă a CC al PCR din 1968 cu privire la abuzurile și ilegalitățile comise în perioada dejistă de către unii demnitari comuniști. Deși concluziile investigațiilor trimiteau cu claritate spre întocmirea unor dosare penale, decizia partidului a fost excluderea persoanelor în cauză din partid, dar netrimiterea lor în judecată, pentru a nu compromite imaginea și activitatea regimului comunist⁵. Mai mult, susținea Procuratura:

Documentele privind ancheta din 1968 au avut un caracter strict secret sau strict secret de importanță deosebită, la care justiția nu a avut acces și, chiar dacă ar fi avut, oricum trebuia să aibă și avizul favorabil al partidului, aviz care credem că nu ar fi fost dat, având în vedere că se hotărâse altfel⁶.

În acest context, anularea cursului prescripției pe perioada 1945-1989 era motivată prin faptul că regimul totalitar comunist împiedicase începerea anchetelor penale în cazul a numeroși demnitari, printre care și fostul ministru de Interne. Deși Guvernul maghiar a continuat să refuze extrădarea lui Drăghici, argumentul a fost acceptat de tribunalele militare românești, iar procesul a început în 1993, în absența principalului inculpat.

Chiar dacă toți cei patru inculpați au murit înainte de pronunțarea verdictului, semnificația rechizitoriului a fost dublă. Pe de o parte, chiar dacă a implicat responsabili ai fostei Securități, actul de acuzare nu a vizat cazuri de represiune politică. Drăghici, care coordonase, în calitate de ministru de Interne, reprimarea sistematică a opozițiilor politici timp de aproape 20 de ani, era acuzat de un omor fără nicio

3. ACMAB, dosar nr. 15/P/1999, „Rechizitoriu din 8 aprilie 1993”, p. 225.

4. *Ibidem*, p. 228.

5. *Ibidem*, pp. 228-231.

6. *Ibidem*, p. 230.

legătură cu politica represivă de stat a României comuniste. Chiar dacă s-ar fi soldat cu o condamnare, relevanța unui astfel de proces pentru clarificarea trecutului ar fi fost minimă, ea nearătând în niciun fel natura represiunii comuniste. Pe de altă parte însă, acest rechizitoriu a creat un precedent pentru suspendarea cursului prescripției pentru crimele comise de demnitari ai regimului, în perioada 1945-1989. Se dădea astfel posibilitatea procedurală de a-i aduce în fața instanței pe responsabili ai aparatului comunist, pentru crime comise de-a lungul întregului regim.

11.1.2. Cazul „Autobuzul” - prima condamnare a unor ofițeri de Securitate pentru abuzurile trecutului

Primul caz de condamnare a unor ofițeri de Securitate sau de Miliție care au încălcat legile Republicii Socialiste înainte de decembrie 1989 a fost cazul numit „Autobuzul”. Instrumentat la începutul anilor '90, procesul s-a întins pe o perioadă de aproape 12 ani, implicându-i, printre alții, pe Iudor Postelnicu, șef al Securității în prima jumătate a anilor '80, și pe George Homoștean, ministru de Interne în aceeași perioadă. Alături de ei, alți șapte înalți ofițeri de Securitate și de Miliție au fost acuzați de uciderea - la ordinul verbal direct al lui Nicolae Ceaușescu - a trei tineri⁷ care, în noaptea de 22 spre 23 august 1981, au spart sediul unui post de Miliție din județul Hunedoara, de unde au luat armament și muniție. A doua zi, tinerii înarmați au sechestrat un autobuz cu călători, ajungând până la Timișoara și cerând, în schimbul eliberării ostaticilor, 20.000 de dolari, pașapoarte și un elicopter pentru a fugi în străinătate. Trupele de Securitate au intervenit, deschizând focul asupra autobuzului, omorând șase ostatici și rănind alți 11. Cei trei atacatori au fost arestați, unul dintre ei fiind rănit grav la un braț. Rănitul a murit în spital - „sinucigându-se prin spânzurare”, conform explicațiilor date de autoritățile comuniste. Mai târziu, după 1989, șeful policlinicii Ministerului de Interne Timișoara, Gheorghe Gornic, a fost acuzat în instanță că l-ar fi strangulat⁸. Ceilalți doi tineri au fost duși într-o pădure, sub pretextul reconstituirii, și au fost împușcați în urma unei presupuse tentative de evadare.

După decembrie 1989, la cererea familiei unuia dintre cei trei tineri, procurorii militari au declanșat o anchetă, finalizată în 1993 prin trimiterea în judecată a nouă ofițeri din Departamentul Securității Statului și din Ministerul de Interne, acuzați de omor: Tudor Postelnicu - șef al Securității, Constantin Nica - inspector-șef al Ministerului de Interne Timiș, Ștefan Blaga - șef al USLA, Aurel Iancu Mortoiu - șef al Securității Timiș, Ion Deheleanu - șef al Miliției Timiș⁹.

Tabelul 5 indică evoluția sentințelor pronunțate în care caz, până la condamnarea definitivă din 2002. Într-o primă fază, instanța a decis vinovăția tuturor inculpaților.

7. Andrei Drăgănescu, Viorel Buțincu și Emil Mircea Munteanu.
8. Rechizitoriul arăta cum Mortoiu l-a desemnat pe medicul Gheorghe Gornic - șef al Policlinicii Ministerului de Interne Timișoara - să-i administreze pacientului „prin injectare apă și aer, moartea urmând să survină prin embolie”. Întrucât „tratamentul” aplicat nu a dat rezultate, Gornic l-a strangulat pe deținut folosind fașă medicală. Sentința definitivă a înfirmat însă acuzațiile din rechizitoriu.
9. ATMTB, dosar nr. 112/1993, „Sentința nr. 68 din 6 iulie 1993 a Tribunalului Militar Teritorial București - Secția fond”, p. 5.

Chestiuni de ordin procedural au condus însă la anularea sentinței, la scurt timp după pronunțarea ei. Astfel, Curtea Militară de Apel București a anulat verdictul, „pentru nelegală compunere a completului de judecată” și a dispus rejudecarea cauzei de către prima instanță¹⁰. În aprilie 1994, Tribunalul Militar Teritorial București i-a condamnat numai pe Tudor Postelnicu și pe George Homoștean, restul acuzaților fiind achitați. Motivația acestei sentințe a constatat în faptul că, în afara celor doi, care au organizat operațiunea în urma ordinului lui Nicolae Ceaușescu, toți ceilalți nu făcuseră decât să îndeplinească

fără șovăire un ordin provenind de la comandantul suprem al forțelor armate, astfel încât întreaga răspundere ar aparține superiorilor, fapta neputându-le fi imputată”.

Completul nu a luat în considerare ilegalitatea ordinului transmis de Nicolae Ceaușescu, nici obligația militarilor de a nu îndeplini ordine ilegale.

Ca și în anumite procese ale revoluției judecate de tribunale militare, și în acest caz, executarea ordinului, indiferent de natura acestuia, a primat în raționamentul Curții. Asupra acuzațiilor care îi priveau pe Aurelian Mortoiu și Gheorghe Gornic, de a-l fi strangulat în arest pe Andrei Drăgănescu, instanța a hotărât că, „în lipsă de martori nemijlociți la pretinsul act criminal, ansamblul probelor cauzei confirmă varianta sinuciderii teroristului”¹¹. La finalul acestui al doilea proces, Tudor Postelnicu a fost condamnat la 15 ani de închisoare, peseapsă înjumătățită prin prevederile decretului de amnistie din 1988. La scurt timp după ce a început să-și ispășească pedeapsa, a fost eliberat condiționat pe caz de boală. În ceea ce îl privește pe George Homoștean, acesta a fost condamnat la 10 de închisoare, pedeapsă amnistiată însă de același decret.

Procuratura a făcut recurs, procesul fiind însă tergiversat până în 1997, când Convenția Democratică a preluat puterea. În acest nou context politic, Curtea Militară de Apel București a casat sentința din 1994, condamnându-i pe toți inculpații conform acuzațiilor din rechizitoriu. Instanța a subliniat caracterul ilegal al ordinului dat de Nicolae Ceaușescu, precum și faptul că toți inculpații „au avut în mod clar reprezentarea exactă a ilegalității ordinelor primite de la comandanții lor”¹³. Completul de judecată i-a condamnat și pe Aurelian Mortoiu și pe Gheorghe Gornic pentru omor calificat, considerând neverosimilă ipoteza sinuciderii¹⁴. Pedepsele, variind între 16 și 18 ani de închisoare, au fost diminuate la jumătate prin decretul de amnistie din 1988. În același timp, s-a aplicat degradarea militară a tuturor celor implicați.

În urma recusului inițiat de condamnați, Curtea Supremă de Justiție a decis în martie 2002 - după reluarea puterii politice de către Ion Iliescu și partidul său -

10. ACM AB, dosar nr. 52/1994, „Decizia nr. 105 din 10 decembrie 1997 a Curții Militare de Apel București”, p. 9.

11. *Ibidem*, „Motive de Apel împotriva sentinței nr. 63/15.04.1994 a Tribunalului Militar București”, p. 3.

12. *Ibidem*, p. 4.

13. ACM AB, dosar nr. 52/1994, „Decizia nr. 105 din 10 decembrie 1997 a Curții Militare de Apel București”, p. 15.

14. *Ibidem*, pp. 16-17.

Tabelul 5. Situația condamnărilor în Lotul Autobuzul

Nume	Funcție deținută în 1981	Prima instanță, Sentința nr. 68 din 6 iulie 1993 a Tribunalului Militar București - Secția Fond	Primă instanță dosar rejudecat, Sentința nr. 63 din 15 aprilie 1994 a Tribunalului Militar București - Secția Fond	Apel, Decizia nr. 105 din 10 decembrie 1997 a Curții Militare de Apel București	Recurs, Decizia nr. 1292 din 12 martie 2002 a Curții Supreme de Justiție
Tudor Postelnicu	Șef al Departamentului Securității Statului	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 20 de ani de închisoare (înjumătățiți de decretul 11/1988) și 5 ani interzicerea unor drepturi	Condamnat pentru participare improprie la omor deosebit de grav la 15 ani de închisoare (înjumătățiți de decretul 11/1988) și 3 ani interzicerea unor drepturi	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 18 ani de închisoare (înjumătățiți de decretul 11/1988) și 6 ani interzicerea unor drepturi	Condamnat pentru instigare la omor deosebit de grav la 14 ani de închisoare (înjumătățiți de decretul 11/1988) și 5 ani interzicerea unor drepturi
George Homoștean	Ministru de Interne	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 20 de ani de închisoare (înjumătățiți de decretul 11/1988) și 5 ani interzicerea unor drepturi	Condamnat pentru participare improprie la omor deosebit de grav la 10 ani de închisoare și 3 ani interzicerea unor drepturi. Faptă amnistiată prin decretul 11/1988	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 18 ani de închisoare (înjumătățiți de decretul 11/1988) și 6 ani interzicerea unor drepturi	Condamnat pentru instigare la omor deosebit de grav la 14 ani de închisoare (înjumătățiți de decretul 11/1988) și 5 ani interzicerea unor drepturi
Ion Deheleanu	Șef al Miliției Timiș	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 17 ani de închisoare (înjumătățiți de decretul 11/1988) și 5 ani interzicerea unor drepturi	Achitat	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 16 ani de închisoare (înjumătățiți de decretul 11/1988), 5 ani interzicerea unor drepturi și degradare militară	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 13 ani de închisoare (înjumătățiți de decretul 11/1988) și 5 ani interzicerea unor drepturi
Ștefan Blaga	Șef al USLA	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 17 ani de închisoare (înjumătățiți de decretul 11/1988) și 5 ani interzicerea unor drepturi	Achitat	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 16 ani de închisoare (înjumătățiți de decretul 11/1988), 5 ani interzicerea unor drepturi și degradare militară	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 13 ani de închisoare (înjumătățiți de decretul 11/1988) și 5 ani interzicerea unor drepturi

Constantin Nica	Inspector-Şef la Ministerul de Interne Timiş	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 17 ani de închisoare (înjumătăţiţi de decretul 11/1988) şi 5 ani interzicerea unor drepturi	Achitat	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 16 ani de închisoare (înjumătăţiţi de decretul 11/1988), 5 ani interzicerea unor drepturi şi degradare militară	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 13 ani de închisoare (înjumătăţiţi de decretul 11/1988) şi 5 ani interzicerea unor drepturi
Iulian Laza	Ofiţer USLA	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 17 ani de închisoare (înjumătăţiţi de decretul 11/1988) şi 5 ani interzicerea unor drepturi	Achitat	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 16 ani de închisoare (înjumătăţiţi de decretul 11/1988), 5 ani interzicerea unor drepturi şi degradare militară	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 12 ani de închisoare (înjumătăţiţi de decretul 11/1988) şi 4 ani interzicerea unor drepturi
Constantin Tecşan	Ofiţer USLA	Condamnat pentru omor deosebit de grav la 17 ani de închisoare (înjumătăţiţi de decretul 11/1988) şi 5 ani interzicerea unor drepturi	Achitat	Decedat	Decedat
Aurelian Mortoiu	Şef al Securităţii Timiş	Condamnat pentru omor calificat la 17 ani de închisoare (înjumătăţiţi de decretul 11/1988) şi 5 ani interzicerea unor drepturi	Achitat	Condamnat pentru omor calificat la 16 ani de închisoare (înjumătăţiţi de decretul 11/1988) 5 ani interzicerea unor drepturi şi degradare militară	Achitat
Gheorghe Gornic	Medic-şef al Policlinicii Ministerului de Interne Timiş	Condamnat pentru omor calificat la 18 ani de închisoare (înjumătăţiţi de decretul 11/1988) şi 5 ani interzicerea unor drepturi	Achitat	Condamnat pentru omor calificat la 17 ani de închisoare (înjumătăţiţi de decretul 11/1988) 5 ani interzicerea unor drepturi şi degradare militară	Achitat

"O
3

a.
n

»
3

N_
S'

O
3

3
S''

*O

O

O
O

3
C

3

00
03

reducerea pedepselor în cazul majorității acuzaților. Instanța a considerat că „pedepsele aplicate sunt deosebit de grave, în raport cu datele personale ale inculpaților”, care nu aveau antecedente penale și care aveau fie familii de întreținut, fie vârste înaintate¹⁵. Astfel, menținând condamnările, Curtea a aplicat sentințe mai blânde, variind între 12 și 14 ani de închisoare. În același timp, Aurelian Mortoiu și Gheorghe Gornic au fost considerați nevinovați, întucât acuzațiile nu erau bazate decât „pe deducții și prezumții”, neexistând martori direcți¹⁶.

Condamnările din cazul „Autobuzul” au fost semnificative, mai ales prin importanța funcțiilor deținute în statul comunist de către cei implicați în proces. Un ministru de Interne, un șef de Securității, precum și lideri locali ai Miliției sau ai poliției politice au primit condamnări de peste 10 ani de închisoare. Totuși, inculpații au beneficiat de prevederile amnistiei din 1988, pedeapsa fiind redusă la jumătate, și toți au fost eliberați pe caz de boală înainte de ispășirea pedepsei. Acest proces nu a implicat însă niciuna dintre instituțiile represive ale regimului comunist, nici fosta Securitate, nici fosta Miliție, nici Ministerul de Interne nefiind chemate ca părți civilmente responsabile în proces. Sentința definitivă a arătat modul în care anumiți ofițeri din aceste structuri au transgresat ocazional ordinea legală a statului comunist, fără a sublinia violarea sistematică a legilor socialiste de către organele represive ale regimului.

11.1.3. Cazul Gheorghe Ursu - succesul parțial al militantismului civic

Până în 1996, când puterea politică a fost preluată de CDR, o a treia anchetă penală vizând crimele comunismului a fost finalizată prin rechizitoriu. Ea acuza un deținut de drept comun de uciderea disidentului Gheorghe Ursu în penitenciarul Jilava în anul 1985. Demarat chiar în preajma alegerilor legislative din 1996, procesul s-a extins în timpul mandatului Convenției Democratice la doi ofițeri de Miliție, care dăduseră ordinul de exterminare.

Povestea inginerului Ursu a implicat însă atât cadre din Miliție, cât și cadre din Securitate. Începând cu anul 1948 și până în 1985, Ursu ținuse un jurnal în care făcea numeroase aprecieri defavorabile la adresa politicii interne și externe a PCR. Din 1974, el intrase în legătură cu postul de radio Europa Liberă, cu care avusese unele colaborări. În urma unui denunț de la locul de muncă, Ursu a intrat în atenția Securității în decembrie 1984 și a fost anchetat în stare de libertate pentru „propagandă împotriva ordinii socialiste”. În cercetările penale au fost implicați mai mulți ofițeri de Securitate pe linie informativă - generalul Emil Macri, locotenent-colonelul Adrian Turicu și căpitanul Ion Dumitraciuc din Direcția a II-a a Departamentului Securității Statului - și pe linie de cercetări penale - colonelul Vasile Gheorghe, colonelul Corneliu Anghel, maiorul Marin Pârvulescu, locotenentul Vasile Holdiș din Direcția

15. AÎCCJ, dosar nr. 2932/1998, „Decizia nr. 1292 din 12 martie 2002 a Curții Supreme de Justiție - Secția Penală”, p. 14.

16. *Ibidem*, p. 16.

a VI-a a Departamentului Securității Statului¹⁷. În august 1985, Securitatea a stabilit neînceperea urmăririi penale în cazul Ursu, motivând absența probelor pentru infracțiuni de ordin politic. În septembrie 1985, Gheorghe Ursu a fost arestat însă pentru „deținere frauduloasă de valută”. Cercetările au intrat în coordonarea Inspectoratului General al Miliției (IGM) - Direcția Cercetări Penale, dar o dublă anchetă s-a desfășurat în următoarea perioadă: una a Miliției, efectuată de locotenentul Florea Popescu; cea de-a doua a Securității, coordonată, fără bază legală, de colonelul Vasile Gheorghe - șef al Direcției Cercetări Penale din Departamentul Securității Statului. Colaborarea dintre Miliție și Securitate a fost una strânsă, conducerea Direcției Cercetări Penale din cadrul Miliției - colonel Gheorghe Scarlat și locotenent-colonel Tudor Stanică - aprobând ancheta ilegală a Securității. În perioada 21 septembrie - 16 octombrie 1985, Ursu a fost anchetat sistematic în mod violent, fiind plasat apoi în aceeași celulă cu doi deținuți de drept comun - Marian Clită și Gheorghe Radu -, care erau și colaboratori ai Securității¹⁸. Timp de o lună, Ursu a fost bătut atât de organele Securității, cât și de colegii lui de celulă la instigarea Securității și a Miliției.

În noaptea de 16 spre 17 noiembrie, la ordinul direct al ofițerilor de Miliție Tudor Stanică - la acea vreme șef al Direcției Cercetări Penale din cadrul Miliției - și Mihai Creangă - șef al arestului Rahova, Marian Clită i-a aplicat inginerului Ursu numeroase lovituri, aducându-l în stare critică. Pe parcursul nopții, celula a fost păzită de gardianul Ștefan Burcea, astfel încât nimeni să nu poată interveni. În ziua de 17 noiembrie, Ursu a fost transportat la spitalul penitenciarului Jilava, unde a decedat în urma unei operații chirurgicale. La data respectivă, „cazul a fost cercetat de Procuratura Municipiului București care, pe baza unui raport de autopsie incomplet, la 21 iunie 1986 a dispus neînceperea urmăririi penale, cu motivarea că moartea a fost patologică”¹⁹.

În ianuarie 1990, familia lui Gheorghe Ursu, care trăia în Statele Unite de la jumătatea anilor '80, a adresat noilor autorități de la București un apel prin care cerea demararea unei anchete cu privire la moartea disidentului. Investigațiile au fost însă tergiversate timp de șase ani. După cum relatează Andrei Ursu, fiul victimei:

În 1990, Brucan i-a pus în brațe lui Dan Voinea dosarul tatălui meu. [...] Deja în martie 1990, Voinea avea ipoteza acuzației, urmând să probeze cu martori: erau suspectați de moartea lui Gheorghe Ursu ofițerul anchetator de Securitate, Marin Pârvolescu, șeful Direcției Cercetări Penale de la Miliție, Tudor Stanică, șeful Direcției Cercetări Penale de la Securitate, Vasile Gheorghe, și șeful arestului Rahova, Mihai Creangă. Deci, practic, ancheta îi viza atât pe cei din Miliție, cât și pe cei din Securitate. Voinea interogase martori la Jilava și putea deci să antameze ceva. [...] Dar dosarul i-a fost luat foarte repede, chiar în 1990, plimbându-se apoi timp de 6 ani pe la tot felul de procurori, care nu au avut niciun interes să investigheze cazul, pentru că proveneau ei înșiși din sistem. [...] Dosarul a stat trei ani la procurorul Samoilă Joarză, care n-a ajuns însă la nicio concluzie. Eu mă duceam la el în fiecare an, el îmi dădea același tip de răspuns, că mai e nevoie de martori, că nu se poate demonstra exact cine este vinovat. Restaurația își atinsese punctul culminant în 1994, când s-au dat și grațierile membrilor CPEX²⁰.

17. APMÎCCJ, dosar nr. 90/P/1990, „Rechizitoriu din 12 noiembrie 1990”, pp. 2-3.

18. *Ibidem*, pp. 7-9.

19. *Ibidem*, p. 13.

20. Interviu cu Andrei Ursu, realizat de Raluca Grosescu, București, 23-24 septembrie 2006.

Povestea inginerului Ursu a devenit însă în scurt timp unul dintre cele mai mediatizate cazuri de crimă politică săvârșite de regimul lui Ceaușescu. Zeci de articole au abordat subiectul atât în presa națională, cât și în cea internațională, iar organizațiile civice, precum Grupul pentru Dialog Social sau Academia Civică, au militat sistematic în dezbateri publice pentru pedepsirea vinovaților. Considerată caz emblematic al crimelor comunismului, uciderea lui Gheorghe Ursu a fost prezentată în presa vremii drept o crimă, care, elucidată, ar fi deschis seria proceselor comunismului, în 1996, chiar înainte de cel de-al doilea tur de scrutin al alegerilor prezidențiale, după ce PDSR pierduse legislativele, Marian Clită a fost adus în fața instanței pentru omor deosebit de grav. Importantă pentru economia viitoare a procesului, această acuzație oficială a fost interpretată drept un gest electoral al lui Ion Iliescu:

PSD a pierdut la primul tur pe 6 noiembrie 1996, pe 10 noiembrie urmau prezidențialele, Iliescu era în cădere liberă. Și tocmai pe 12 noiembrie îl trimite Joază pe Clită în instanță. Chestia aceasta este genială, fiindcă asta a făcut și cu membrii CPEx, ca să arate că totuși s-a făcut dreptate²¹.

În afara lui Clită, cercetările penale mai vizaseră ofițeri din cadrul Securității și Miliției implicați în ancheta lui Ursu²². Pentru aceștia, Procuratura a decis însă neînceperea urmăririi penale pentru omor, întrucât nu s-a putut stabili nicio legătură directă între moartea lui Gheorghe Ursu și anchetele la care fusese supus în arestul Rahova²³. Ei au fost însă acuzați de abuz în serviciu sau de neglijență în serviciu, pentru efectuarea unei anchete ilegale a Securității în arestul Rahova²⁴. Dar, conform decretului din 1988, infracțiunile de abuz în serviciu contra intereselor persoanelor și neglijența în serviciu erau amnistiate, motiv pentru care Parchetul a decis neînceperea urmăririi penale.

Deținutul de drept comun Marian Clită a fost singura persoană adusă în instanță, fiind incriminat pentru cauzarea decesului disidentului Ursu²⁵. Demarat în noiembrie 1996, procesul s-a finalizat în anul 2000 cu condamnarea inculpatului la 20 de ani de închisoare pentru infracțiunea de omor. Clită a beneficiat însă de prevederile decretului din 1988, pedeapsa fiindu-i înjumătățită.

Între timp, ancheta penală a fost reluată de procurorul Dan Voinea în cazul celorlalte persoane suspectate. În noiembrie 2000, cu patru zile înainte de alegerile parlamentare, printr-un nou rechizitoriu, erau chemați în instanță ofițerii de Miliție Tudor Stanică și Mihai Creangă, alături de gardianul Ștefan Burcea. Procuratura

21. *Ibidem*.

22. Deținutul de drept comun Gheorghe Radu; ofițerii din cadrul Direcției a II-a a DSS : general Emil Macri, locotenent-colonel Adrian Turcitu, căpitan Ion Dumitraciuc; ofițerii din cadrul Direcției a VI-a a DSS: colonel Vasile Gheorghe, colonel Corneliu Anghel, maior Marin Părvulescu, locotenent Vasile Holdiș ; ofițeri din cadrul Direcției Cercetări Penale din Inspectoratul General al Miliției: locotenent-colonel Tudor Stanică, locotenent-colonel Mihai Creangă, locotenent-colonel Constantin Damian (APMÎCCJ, dosar nr. 90/P/1990, „Rechizitoriu din 12 noiembrie 1990”, p. 1).

23. *Ibidem*, p. 3.

24. *Ibidem*, p. 18.

25. *Ibidem*, p. 19.

reținea că Gh. Ursu a fost supus în mod sistematic la tratamente inumane din ordinul lui Stanică și al lui Creangă. Mărturia lui Marian Clită a fost elocventă în acest sens, confirmând că acesta „primise dispoziție” să execute „un regim de teroare” asupra disidentului, cu scopul de a obține informații despre activitatea sa politică²⁶.

Eu și Radu Gheorghe aveam periodic întâlniri cu locotenent-colonelul Creangă și cu locotenent-colonelul Tudor Stanică, care ne dădeau indicații cu privire la regimul pe care trebuia să-l administrăm lui Ursu ... sub stricta supraveghere a celor menționați mai sus [supraveghetorii care asigurau paza în arest], care ne mai și ajutau oferindu-ne cătușe și indiferența totală față de ceea ce se întâmpla în arest cu Ursu, deoarece și ei, ca și noi, nu făceau decât să respecte cu strictețe dispozițiile venite de sus; eu și Radu Gheorghe fiind recompensați pentru acest tratament administrat domnului Ursu cu 10-25 zile câștig și bani primiți sub semnarea unor chitanțe cu nume conspirative date de Securitate și Miliție²⁷.

Tudor Stanică și Minai Creangă au fost acuzați de instigare la omor calificat²⁸. Ștefan Burcea, gardianul care nu a intervenit în seara dinaintea producerii decesului, a fost adus la rândul lui în fața tribunalului, dar a decedat înainte ca o sentință să fie pronunțată.

Procesul s-a desfășurat într-o primă fază la Tribunalul Militar București. Timp de trei ani, sentința a fost amânată din diverse motive, considerate de fiul victimei drept complicități ale membrilor instanței cu colegii lor militari²⁹. În 2003, în urma demilitarizării Poliției, cazul a fost transferat unei instanțe civile (Curtea de Apel București), iar soluția a fost decisă în doar câteva săptămâni. Tudor Stanică și Mihai Creangă au fost condamnați la 20 de ani de închisoare pentru instigare la omor calificat, pedeapsă înjumătățită conform decretului de amnistiere din 1988.

Rapiditatea cu care instanța civilă a soluționat cazul în contrast cu tergiversările tribunalelor militare amintește cazul Argentinei, unde fostul regim al juntei nu a putut fi judecat cu eficacitate decât în tribunalele civile, instanțele militare rămânând tributare vechilor loialități și ierarhii. Ipoteza unor astfel de complicități în cazul tribunalelor militare din România poate fi susținută dacă luăm în considerare rolul jucat în timpul comunismului de instanțele militare, însărcinate cu anchetarea și judecarea cazurilor politice. De altfel, în literatura referitoare la justiția de tranziție, se consideră că implicarea procuraturilor și a tribunalelor militare trebuie să fie minimă în procese, din cauza dependenței lor de puterea executivă³⁰, prin subordonarea ofițerilor Ministerului Apărării.

Totuși, deși verdictele au făcut referire la caracterul politic al crimei, nicio instituție a statului comunist nu a fost considerată în mod oficial vinovată și chemată parte civilmente responsabilă în proces. De asemenea, anchetele nu au mai fost extinse la ofițerii de Securitate implicați în ancheta lui Gheorghe Ursu.

Un ofițer de Securitate, care și-a continuat după revoluție activitatea în Serviciul Român de Informații (SRI), a fost totuși condamnat în 2005, pentru furtul și distrugerea,

26. APMÎCCJ, dosar nr. 49/P/2000, „Rechizitoriu din 22 noiembrie 2000”, pp. 6-7.

27. *Ibidem*, p. 7.

28. *Ibidem*, p. 12.

29. Interviu cu Andrei Ursu, realizat de Raluca Grosescu, București, 23-24 septembrie 2006.

30. Jon Elster, *op. cit.*, p. 87.

după 1990, a jurnalului ținut de disident. Generalul Eugen Grigorescu nu a fost implicat în anchetele din 1985, dar, după prăbușirea regimului comunist, pe când activa în cadrul SRI, acesta a ascuns procuraturii existența jurnalului și a distrus părți considerabile din acesta. Grigorescu a fost condamnat la 3 ani de închisoare pentru neglijență în serviciu, fără ca motivele distrugerii jurnalului să fie elucidate.

Cazul Gheorghe Ursu a fost singurul proces referitor la crimele politice din România în care au fost pronunțate condamnări. Acest succes s-a datorat în primul rând eforturilor familiei victimei, care, emigrată în Statele Unite, a acționat în spiritul unei culturi civice de tip nord-american și a militat sistematic pentru aflarea adevărului, în pofida numeroaselor obstacole. De asemenea, ea a reușit să mobilizeze în jurul cauzei organizații civice precum GDS sau Academia Civică. Sute de articole referitoare la cazul Ursu au fost publicate în presa română și internațională între 1990 și 2004, și numeroase dezbateri publice au prezentat acest dosar drept „caz emblematic al procesului comunismului” în România. Totuși, ancheta nu a putut implica organele Securității și nici nu a putut stabili lanțul responsabilității până la verigile superioare ale ierarhiei. Nici rechizitoriul și nici sentința nu au condamnat Miliția sau Securitatea ca parte civilmente responsabilă, deși aceste instituții represive ale regimului permisese și comandaseră moartea disidentului. Investigarea responsabilităților s-a rezumat la vinovăția a doi ofițeri de Miliție, care ordonaseră direct crima. Motivarea sentinței a arătat însă natura sistematică a represiunii conduse împotriva opozanților politici în anii 1980, îndeplinind astfel funcția narativă a justiției de tranziție.

11.1.4. Cazul Gheorghe Crăciun - premisa incriminării politicilor de stat comuniste

În 1998, Asociația Română a Foștilor Deținuți Politici și Luptători Anticomuniști (ARFDPLA) - organizație desprinsă din AFDPR la jumătatea anilor '90 - a sesizat Parchetul cu privire la săvârșirea infracțiunii de genocid de către colonelul în rezervă Gheorghe Crăciun, fost comandant al penitenciarului politic Aiud în perioada 1958-1964. Crăciun a fost acuzat de exercitarea unui regim de exterminare a deținuților politici încarcerați în închisoarea pe care o conducea. Înfometarea, tortura, condițiile inumane de detenție au fost probate de mărturiile a 11 persoane, precum și de o listă cu deținuți politici morți în penitenciar, atașată acestei plângeri³¹. Alături de Crăciun, au mai fost denunțați drept responsabili conducătorii statului comunist din acea vreme : Gheorghe Gheorghiu Dej, Alexandru Drăghici, Alexandru Nicolschi etc.

Într-o primă fază, Procuratura a dispus în noiembrie 1999 neînceperea urmăririi penale în cazul lui Crăciun, considerând că elementele constitutive ale infracțiunii de genocid nu erau întrunite, iar infracțiunea de omor care se putea reține era prescrisă³². Soluția a fost însă contestată de ARFDPLA, iar ancheta reluată. În noiembrie 2000, un rechizitoriu întocmit de procurorul Alic Saiciuc l-a adus în instanță pe Crăciun pentru

31. ACMAB, dosar nr. 15/P/1999, „Sesizare Penală a Asociației Române a Foștilor Deținuți Politici și Luptători Anticomuniști, din 21 decembrie 1998”, pp. 3-7.

32. *Ibidem*, „Rechizitoriu din 7 septembrie 2000”, p. 324.

infracțiunea de omor deosebit de grav. Ca și în cazul Drăghici, argumentul referitor la întreruperea termenului de prescripție pe întreaga durată a regimului comunist a fost acceptat de instanță. Acuzațiile au făcut referire la moartea a 216 deținuți politici, care au fost torturați sau înfomețați în timpul detenției la Aiud. Pentru prima dată însă, faptele au fost corelate cu politica de stat a regimului comunist în privința opozanților politici. Rechizitoriul sublinia în acest sens că tratamentul aplicat deținuților politici era de așa natură încât conținea „premisele declanșării” unui „sistem de exterminare”, iar „principiul solidarității tăcerii” cu privire la la crime și abuzuri împotriva opozanților regimului „părea a fi fost regulă generală”³³. Mărturiile ofițerilor de penitenciar citați ca martori atestau și ele faptul că „a existat un regim de exterminare în penitenciarele politice, și că acesta a fost aprobat și tolerat de vârfurile ierarhiei statului comunist”³⁴.

Crăciun a decedat însă la scurt timp după începerea procesului. Totuși, chiar și în absența pronunțării unui verdict, semnificația rechizitoriului a fost importantă, întrucât, pentru prima dată, acuzațiile vizau implicarea directă a statului comunist în exterminarea deținuților politici. Crimele de la Aiud nu erau prezentate drept un abuz personal al comandantului penitenciarului, ci ca o politică de stat, ordonată și coordonată de organele superioare ale partidului și ale Securității.

11.1.5. Sesizările penale din anii 2004-2007

În 2004, odată cu preluarea puterii de către Alianța Dreptate și Adevăr, chestiunea condamnării crimelor comunismului a fost redeschisă. Campania electorală din 2004 a readus în discuție atât lustrația și reforma serviciilor de informații, cât și necesitatea reluării proceselor referitoare la crimele și abuzurile politice comise sub comunism, înființarea Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România (IICCR), la inițiativa premierului Călin Popescu Tăriceanu, precum și constituirea Comisiei Prezidențiale de Analiză a Dictaturii Comuniste, sub egida președintelui României, Traian Băsescu, au reprezentat măsuri importante luate în acest sens. Condamnarea regimului comunist drept ilegal și criminal de către președintele Băsescu în Parlament a avut o deosebită valoare simbolică, fără a avea însă consecințe în plan juridic.

După 2004, o serie de sesizări penale au fost depuse la Parchetele Militare și grupate într-un dosar al crimelor comunismului, Dosarul 35. Multe dintre aceste sesizări au cerut investigarea unor cazuri de omor, fără să precizeze însă potențialii vinovați și fără să dea date complete de identificare ale victimelor. Astfel, în listele de victime depuse la procuratură, au fost menționate atât personalități ale vieții politice interbelice, cât și persoane despre care nu se știa decât prenumele și, eventual, locul execuției lor.

Unele dintre aceste sesizări penale au fost însă precise, prezentând atât numele victimelor și ale potențialilor vinovați, cât și un probatoriu sumar, deși propunerea încadrărilor juridice era uneori problematică.

33. *Ibidem*, p. 331.

34. *Ibidem*, p. 334.

De exemplu, în decembrie 2006, IICCR³⁵ a depus o sesizare penală împotriva a 14 ofițeri de Securitate din județul Sibiu care, în anul 1988, au racolat informatori din rândul minorilor. Cei 14 au fost acuzați de crime împotriva păcii și omenirii, întrucât „au afectat dezvoltarea fizică, psihosocială și intelectuală a copiilor implicați”, iar „recrutarea și folosirea minorilor în scop informativ s-a făcut în unele cazuri cu încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale ale acestora, nefiind excluse fapte cu caracter extrem pentru convingerea minorilor: amenințări, bătăi, șantaj, vătămări corporale etc”.

În mai 2007, IICCR a depus o altă sesizare penală împotriva a 210 ofițeri din conducerea sistemului penitenciar comunist. Acuzația făcea referire la infracțiunea de „genocid”, pentru exterminarea a sute de deținuți politici în perioada 1945-1989, și era însoțită de o listă cu nume de victime și cu numeroase mărturii ale supraviețuitorilor, într-un articol intitulat „Inflația acuzațiilor de genocid”, Gabriel Andreescu critica folosirea acestui concept de către Institutul, argumentând că utilizarea improprie a termenului putea avea consecințe nefaste:

Nu aceasta e calea. [...] Invocarea genocidului în oricare din procesele din România nu poate avea decât un rezultat: să compromită acuzarea și să împingă din start procesele spre eșec³⁶.

Aceasta a fost singura dată când IICCR a folosit încadrarea juridică de genocid. O a treia sesizare penală depusă de IICCR în august 2007 l-a vizat pe Gheorghe Enoiu, ofițer de Securitate cunoscut pentru brutalitatea pe care a manifestat-o în anchetele studenților care s-au solidarizat în 1956 cu Revoluția maghiară. Enoiu a fost acuzat de către IICCR de crime împotriva umanității pentru torturarea sau aprobarea anchetelor violente în cazul a zeci de deținuți. Plângerea IICCR a făcut referire la definiția crimelor împotriva umanității din convențiile internaționale semnate de România. În același timp, Institutul a trimis către Ministerul Justiției un proiect de modificare a Codului Penal în acest sens (vezi capitolul „Cadrul legal al condamnării crimelor comunismului în România”).

Generalul de Securitate Nicolae Pleșită și cinci foști diplomați comuniști au fost și ei denunțați de IICCR în noiembrie 2007 pentru acte de terorism săvârșite în 1981. Pe de o parte, cei 6 erau acuzați că ar fi fost implicați în atentatul comandat lui Carlos Șacalul de către Securitate împotriva postului de radio Europa Liberă de la München. Pe de altă parte, IICCR denunța participarea lor directă sau indirectă la livrarea unor colete-capcană către opozanți ai regimului care activau în exil, în Occident. Erau menționate coletele-capcană ordonate de Securitate împotriva lui Nicolae Penescu (fost deținut politic și fondator al Consiliului Național Român din exil), Paul Goma (disident până în 1977, când s-a exilat în Franța) și Șerban Orescu (Președintele Cercului Democrat al Românilor din Germania).

În iulie 2008, Institutul a depus o altă sesizare penală împotriva a 67 de persoane acuzate de răpirea și torturarea prin diverse mijloace a disidentului Vasile Paraschiv. Erau vizate cadre din Securitate și din Miliție, magistrați și cadre medicale care îl internaseră în mod abuziv pe Paraschiv în azile de psihiatrie.

35. Pentru toate aceste plângeri vezi site-ul www.iiccr.ro.

36. Gabriel Andreescu, „Inflația acuzațiilor de genocid”, *Ziua*, 7 iunie 2007.

înregistrate în Dosarul 35, toate aceste sesizări au rămas fără finalitate până la momentul publicării acestei cărți. Același lucru s-a întâmplat și cu o plângere penală a fostului disident Paul Goma împotriva aceluiași Gheorghe Enoiu.

IICCR a fost prima instituție din România care a demarat o campanie sistematică de depunere a unor sesizări penale cu privire la crimele fostului regim și a unor proiecte de modificare a Codului Penal în acord cu convențiile internaționale la care România aderase de-a lungul anilor. Acțiunile Institutului s-au lovit însă de blocajele procuraturii și de reticența Ministerului Justiției de a modifica Codul Penal pentru a permite judecarea și condamnarea acestor încălcări ale drepturilor omului.

11.2. Actorii politici și civici față în față cu procesele comunismului

Procesele comunismului, ca parte a decomunizării, au suscit atitudini diferite în rândul partidelor politice și actorilor civici, atât din perspectiva discursurilor, cât și din cea a acțiunilor concrete prin care aceștia s-au raportat la ele.

În primul rând, începând cu 1990, organizații precum Grupul pentru Dialog Social sau Academia Civică au activat sistematic în presă pentru deschiderea unui „proces al comunismului”. Acest lucru s-a făcut însă într-o manieră generică, fără precizări asupra a ceea ce ar fi implicat cu exactitate un asemenea demers. Argumentele invocate au avut un caracter globalizant, axat pe folosirea sintagmelor de tip „holocaustul roșu”, „genocidul comunist”, „crimele ciumei roșii”, și nu pe cazuri concrete. Un adevărat proces intelectual al comunismului s-a derulat în anii '90 în publicații precum *Revista 22*, *România Liberă*, *Dreptatea* etc. Articolele subliniau caracterul totalitar al ideologiei și al regimului, utilizând „memoria abuzurilor drept argument central pentru o condamnare fără nuanțe”³⁷. Totuși, deși ele au denunțat exterminarea, torturarea, privarea abuzivă de libertate a sute de mii de victime, acțiunea juridică întreprinsă de aceste grupuri a fost aproape nulă. Aceste organisme nu s-au preocupat nici de modificarea Codului Penal după 1989, nici de abrogarea amnistiei din 1988, nici de depunerea de plângeri penale, revolta lor sistematică față de eșecul „proceselor comunismului” rămânând la nivel discursiv. Provenind din intelectualitatea umanistă, membrii societății civile au preferat să lupte pentru o condamnare globală a comunismului, nu să inițieze acțiuni juridice concrete. Istoricul și militantul Marius Oprea oferă o imagine simbolică impresionantă a lipsei de experiență a societății civile a anilor '90 în privința investigării și denunțării crimelor comunismului:

Îmi amintesc o poveste de la începutul anilor '90. Împreună cu mai mulți arheologi și cadre ale procuraturii, am mers într-un sat, pentru a descoperi o groapă comună în care au fost aruncați partizani anti-comuniști uciși de Securitate. Un bătrân care asistase la execuția lor urma să ne ghideze, pentru a ne indica locul. Când am ajuns acolo, un grup mare, însoțit de numeroase persoane din sat, ne-am dat seama că bătrânul era orb. Am urcat pe munte, ghidați de un orb. Am săpat în mai multe locuri și nu am găsit nimic. Asta a fost investigarea crimelor comunismului în primii ani de după 1989³⁸.

37. Alexandru Gussi, *op. cit.*, p. 374.

38. Interviu cu Marius Oprea, realizat de Raluca Grosescu, București, 28 aprilie 2009.

Militantismul global și intransigent al organizațiilor civice și-a dovedit însă utilitatea în cazuri precum cel al inginerului Gheorghe Ursu, unde presiunile constante exercitate de-a lungul anilor - prin intermediul articolelor, dezbaterilor și petițiilor - au condus la menținerea cazului pe agenda publică și la pedepsirea vinovaților. Cazul Ursu este însă mai degrabă excepția, și nu regula rezultatelor acestui tip de activism. Lipsa de cultură juridică a acestor grupuri și diviziunile din cadrul lor au făcut ca acțiunile societății civile să aibă rezultate minime în ceea ce privește condamnarea crimelor comunismului. Același lucru a fost valabil și pentru asociațiile de revoluționari, care s-au separat pe criterii politice pro sau anti-Ion Iliescu, urmărind interese diferite.

În al doilea rând, asociațiile victimelor nu au depus la procuratură decât două plângeri penale colective - una în 1991, cealaltă în 1998. Celelalte cereri de anchetă au fost individuale sau semnate de două sau trei persoane, fără ca ele să vină din partea vreunei organizații. Majoritatea acestor plângeri au avut mai degrabă caracterul unui denunț general, însoțit de liste de victime (de multe ori neidentificabile), fără probatoriu și fără a specifica în mod clar persoanele incriminate. „Lipsa de încredere în instituțiile statului postcomunist de a pedepsi crimele regimului dictatorial”, contuită între vechiul și noul regim, atât la nivel instituțional, cât și la nivel de elite, sunt principalele argumente invocate pentru absența mobilizărilor³⁹.

Această lipsă de mobilizare poate fi explicată însă și prin eterogenitatea membrilor asociațiilor de deținuți politici. Aceste persoane provin din grupuri politice diferite și din generații diferite. Conflictele ideologice apărute la mijlocul anilor '90 între foștii deținuți politici care proveneau din fosta mișcare de extremă dreaptă și cei proveniți din partidele istorice au condus la sciziunea Asociației Foștilor Deținuți Politici (AFDPR) și la apariția unei noi asociații, Asociația Română a Foștilor Deținuți Politici și Luptători Anticomuniști (ARFDPLA). Dialogul între aceste două organisme a devenit foarte dificil, ele acționând în mod separat și uneori chiar în concurență. În sânul celor două organizații au apărut treptat conflicte interne provocate de colaborarea unora dintre membri cu fosta poliție politică. Marcate de lupte interne, asociațiile victimelor n-au reușit să se coalizeze într-o mișcare unitară și să militeze concertat pentru condamnarea crimelor comunismului.

În al treilea rând, inițiativele asociative sau individuale s-au lovit sistematic de obstacolele ridicate de instituțiile statului postcomunist. Într-o primă fază, conversia nomenclaturii a afectat procesul de decommunizare. Provenind din sistemul care trebuia judecat, elitele comuniste care au preluat puterea după 1989 au preferat un discurs de „reconciliere națională”, invocând deseori modelul spaniol al „uitării și iertării trecutului”. Pentru Ion Iliescu, de exemplu, „procesul comunismului” era inutil, căderea lui Nicolae Ceaușescu reprezentând un eveniment exemplar al condamnării fostului regim: „Cel mai mare proces al comunismului a fost Revoluția însăși. Ce să spui mai mult?”, declara fostul șef al statului în 2005⁴⁰.

Totuși, în contextul în care opoziția politică din anii 1990-1996 acuza sistematic Frontul Salvării Naționale de intenția de „a se spăla” de trecutul comunist, rechizițiile întocmite în această perioadă au furnizat FSN-ului și președintelui Ion Iliescu

39. Interviu cu Constantin Ticu Dumitrescu, realizat de Raluca Ursachi, București, 30 octombrie 2003.

40. Interviu cu Ion Iliescu, realizat de Raluca Groșescu, București, 25 octombrie 2005.

un instrument de delimitare față de vechiul regim. Rechizitoriile cazurilor Drăghici-Briceag, „Autobuzul” și Gheorghe Ursu au devenit în acest sens dovezile unei anumite rupturi cu structurile represive dinainte de 1989.

La rândul lor, partidele istorice și-au axat campaniile electorale din anii 1990, 1992 și 1996 pe necesitatea decommunizării. Provenind din rândul foștilor deținuți politici, mulți dintre liderii acestor partide au fost direct interesați de pedepsirea crimelor și abuzurilor comise sub fostul regim. În contextul „tăcerii ambigue” întreținute asupra trecutului în perioada 1990-1996 de instituțiile statului, Convenția Democratică a utilizat argumentul necesității unui „proces al comunismului” pentru a se delimita de adversarii politici. În același timp, partidele au întreținut „confuzia între condamnarea trecutului și condamnarea foștilor comuniști care conduceau încă țara”⁴¹. Astfel, retorica „procesului comunismului” a fost aproape întotdeauna „implicit și uneori explicit orientată către Ion Iliescu”⁴².

Odată ajunse însă la putere, aceste partide și-au pierdut interesul cu privire la „procesele comunismului”. În continuare, statul nu s-a autosesizat asupra crimelor și abuzurilor politice comise de fostul regim, iar anchetele au continuat cu aceeași lentoare. Singurele succese înregistrate în acest sens au fost rechizitoriile în cazul celor doi ofițeri de Miliție care se făceau direct vinovați de moartea lui Gheorghe Ursu și cel al colonelului Crăciun, alături de condamnările în cazul „Autobuzul”. Cu toate acestea, măsurile nu au avut amploarea sperată de electoratul CDR. Atât conflictele apărute între CDR și PD cu privire la abordarea trecutului recent (PD-ul susținând uitarea, iar CDR-ul condamnarea), cât și necesitatea implementării reformelor economice au condus la marginalizarea decommunizării în agenda politicilor guvernamentale⁴³, în condițiile în care interesul majorității românilor nu era concentrat pe această problemă, ci pe criza economică, partidele istorice și-au diluat discursul anticomunist, înlocuindu-l cu alte teme care ar fi putut să le aducă un surplus de capital politic. Numeroși lideri ai acestor partide s-au dovedit mai târziu a fi fost ei înșiși informatori ai Securității, acest lucru fiind o altă explicație pentru lipsa de acțiuni concrete privind decommunizarea.

Trebuie observat totuși faptul că în perioada 1996-2000 dosarele revoluției au fost soluționate cu mai multă rapiditate decât „dosarele comunismului”, condamnarea generalilor Chițac și Stănculescu fiind un succes al procuraturii în această perioadă. Explicația acestei diferențe rezidă și în interesul direct al CDR pentru acuzarea foștilor aliați ai Frontului Salvării Naționale. În timp ce condamnarea celor doi generali delegitima puterea din 1990 drept complice al artizanilor represiunii, „procesele comunismului” nu îi implicau în mod direct pe membrii FSN și ai partidelor succesoare. Astfel, miza politică a „proceselor comunismului” era mai redusă, motiv pentru care atenția CDR asupra acestui aspect s-a diminuat treptat, dispărând cu timpul.

41. Alexandru Gussi, *op. cit.*, p. 374.

42. *Ibidem*.

43. *Ibidem*, pp. 449-451.

În concluzie, puținele procese care au vizat crimele și abuzurile politice comise sub regimul comunist, altele decât cele din decembrie 1989, n-au reușit să evoce decât o narațiune incompletă asupra naturii represive a fostei dictaturi. Numărul redus de procese și absența unei dezbateri publice privind responsabilitatea instituțională pentru represiune au caracterizat justiția de tranziție referitoare la comunismul românesc. Cele patru rechizitorii întocmite și cele două sentințe pronunțate au dezvăluit cazuri de încălcări ocazionale ale dreptului socialist, fără a reuși să evoce natura sistematică a violenței de stat de-a lungul celor patru decenii de comunism. Motivele acestei stări de fapt au fost multiple.

Pe de o parte, represiunile masive împotriva opozanților politici au avut loc cu precădere în anii '50. Mulți dintre cei responsabili și numeroase victime nu mai erau în viață după 1990, fapt care a condus la încetarea investigațiilor penale. În absența martorilor și în contextul accesului restrâns la arhive, multe cazuri nu au putut să întrunească elementele constitutive ale unei infracțiuni. În ceea ce privește represiunea sub regimul Ceaușescu, abuzurile deveniseră mai puțin flagrante decât în vremea lui Gheorghiu-Dej, în primul rând pentru că populația interiorizase teroarea, și apoi pentru că regimul comunist căuta dialogul cu democrațiile occidentale. Astfel, începând cu 1965, violarea drepturilor omului de către organismele statului român a fost ascunsă chiar și în documentele secrete ale instituțiilor responsabile, iar persecuțiile pe motive politice au fost de cele mai multe ori camuflate în spatele unor anchete referitoare la delikte de drept comun.

În același timp, procesele nu au pus în discuție responsabilitatea instituțională a Partidului Comunist, a Miliției, a Securității sau a procuraturii pentru aceste crime. Numai rechizitoriul din cazul Crăciun a Jăcut referire la politica de exterminare a opozanților politici în anii '50, procesul luând sfârșit însă foarte repede în urma decesului inculpatului. Cazul Ursu a arătat dificultatea cu care se confruntau acțiunile juridice referitoare la crimele anilor '80. Absența unor proceduri clare și impersonale în ierarhia decizională a regimului comunist, precum și voința de a ascunde abuzurile în fața comunității internaționale, au făcut ca ordinele să fie transmise în mod informal și să devină contingente „clicilor și clanurilor” care funcționau în sistem⁴⁴. Ca urmare, stabilirea adevăratului emitent al ordinelor a devenit foarte dificilă, motiv pentru care procesul Ursu nu a putut implica înaltele organe decizionale ale Securității.

Nu în ultimul rând, pasivitatea forțelor politice aflate la putere față de această problemă, limitele inerente abordării penale și activismul limitat al organizațiilor civice au condus toate la eșecul condamnării crimelor și abuzurilor comise sub regimul comunist.

44. Claus Offe, „Disqualification, Retribution

art. cit., p. 18.

Concluzii

Analiza cazului românesc și examinarea de ansamblu a justiției penale de tranziție din alte țări arată că procesele intentate pentru condamnarea crimelor trecutului recent pot juca un rol important în consolidarea construcției democratice a societăților proaspăt ieșite din dictatură, prin faptul că ele indică o ruptură cu trecutul autoritar, în timp ce respectarea procedurii penale și a legilor arată opțiunea pentru statul de drept și dorința de a afla adevărul despre crimele trecutului. Ele prezintă însă riscul de a fi utilizate drept arme politice de către diverși actori prezenți pe scena politică postdictatorială.

Felul în care sunt organizate și se desfășoară aceste procese, precum și opțiunea pentru cadrul legal după care se judecă faptele exprimă concepția noului regim asupra justiției pe care înțelege să o aplice. Procesele de tip „revoluționar” indică o fragilitate a statului de drept în fața intereselor politice ale momentului, în timp ce respectarea principiilor de drept arată opțiunea pentru o justiție democratică. Procesele penale de tranziție se situează de cele mai multe ori între aceste două extreme, ele reprezentând un compromis între imperativele adesea contradictorii de a face dreptate și de a respecta legea¹.

Prin investigațiile efectuate, prin argumentele invocate de acuzare și de apărare, ca și prin interpretările reținute în final de judecători în motivarea sentinței pronunțate, procesele reușesc să creeze o narațiune asupra contextului politic al crimei judecate, care se impune în societate cu forța unui adevăr incontestabil. Această narațiune nu se poate referi însă decât la fapta judecată, iar în momentul în care procesul este utilizat pentru a deveni o lecție de istorie globală, sensul principal al acțiunilor penale - anume pronunțarea unui verdict - riscă să fie deturnat². În măsura în care ele se derulează în respectul strict al procedurii legale, procesele nu au capacitatea de a caracteriza integral natura unui sistem politic. Ele pot ilustra însă caracterul criminal sau discriminatoriu al politicilor de stat în care se situează faptele anchetate, acest lucru delegitimând vechiul regim.

Măsura în care justiția penală de tranziție reușește să illustreze natura sistemică a crimelor judecate - în care imperativele dreptății sunt moderate de respectul legii și în care victimele sunt integrate actului de justiție - depinde de o serie de factori. Nu numai interesele politice ale noilor guvernanți, dar și factori precum natura fostului regim, felul în care s-a făcut trecerea spre democrație, cultura politică predominantă în societate sau constrângerile impuse de cadrul legislativ influențează în mod hotărâtor cursul justiției de tranziție.

1. Jon Elster, *op. cit.*, p. 88.

2. Michael Marrus, „L'histoire et l'Holocauste...”, *art. cit.*, p. 51.

Procesele ca mijloc de reinstaurare a ordinii legale

Justiția penală de tranziție a fost inaugurată în România prin procese de tip „revoluționar”, care au încălcat regulile de procedură, au utilizat în mod abuziv încadrările juridice și au deturnat legea în scopuri politice. Execuția cuplului Ceaușescu, chiar dacă poate fi parțial explicată prin starea excepțională creată de violențele din decembrie, precum și procesele sumare ale celor patru apropiați ai fostului dictator, al lui Iulian Vlad sau al lui Andruța Ceaușescu au compromis instaurarea unei ordini legale democratice, indicând o continuitate a practicilor judiciare de tip nedemocratic, în această primă etapă a justiției de tranziție, procesele nu și-au îndeplinit rolul de promovare a legalității ca valoare fundamentală a noului sistem. Prin caracterul lor de spectacole revanșarde, execuția cuplului Ceaușescu și primele condamnări pentru genocid se aseamănă proceselor de la Tokyo, atât prin încălcarea procedurilor judiciare, cât și prin deznodământul lor, decis înainte de derularea proceselor.

Începând cu aducerea în fața instanței a membrilor CPEx, procesele din România au început să acorde o mai mare atenție procedurii penale, iar justiția română și-a afirmat opțiunea pentru respectul principiilor statului de drept. Crimele au fost judecate după legea în vigoare la data comiterii lor, anularea principiului neretroactivității fiind privită ca aleatorie și abuzivă, întrucât privează indivizii de protecția pe care legea ar trebui să le-o ofere. Majoritatea proceselor derulate și în alte țări s-au înscris în aceeași tendință. Într-un singur caz, o sentință a făcut referire la „legea morală” în detrimentul pozitivismului legal. Invocarea „imoralității” legii est-germane în verdictul pronunțat în primul proces al crimelor de la Zid a fost însă respinsă foarte repede de Curtea Supremă, pe motiv că ea contravenea principiului *nullum crimen sine lege*. În afara acestei excepții, rechizitoriile și sentințele tuturor celorlalte procese au fost fundamentate într-un cadru juridic existent la data comiterii faptelor.

Procesele penale de tranziție fac astfel parte integrantă din formarea noului stat de drept și a noii identități democratice a țării. Prin opțiunea de a respecta legile în vigoare în timpul fostului regim, ele integrează vechiul regim în narațiunea identitară a noului stat. Nicăieri nu s-a văzut mai limpede această integrare narativă decât în cazul Germaniei. Tratatul de Unificare a cuprins prevederi specifice privitoare la felul în care va fi judecat trecutul Germaniei comuniste, anume conform legii în vigoare în statul comunist. Condamnarea foștilor lideri ai regimului în concordanță cu propriile legi a promovat o viziune a statului comunist ca stat care avea un sistem legal și roluri diferențiate, contrazicând astfel viziunea monolitică de stat „fără de lege” atât de des vehiculată: „Justiția restaurativă din Germania de Est s-a concentrat asupra judecării est-germanilor, nu pe baza faptului că Germania de Est fusese un *Unrechtsstaat*³, așa cum e descrisă Germania nazistă, în care capriciile celor de la putere puteau deveni legi, ci pe baza faptului că Germania de Est avusese un sistem de legi deliberate și codificate”⁴.

Majoritatea cazurilor analizate în acest studiu a luat în considerare însă numai Codul Penal național, legea internațională fiind de cele mai multe ori ignorată. În afara

3. Un stat care nu îndeplinește criteriile statului de drept.

4. Matt Murphy, *art. cit.*, p. 24.

proceselor de la Nürnberg, care s-au bazat aproape exclusiv pe convențiile internaționale la care Germania nazistă era parte, în puține țări invocarea dreptului internațional a fost încununată de succes. Printre acestea, în Argentina, condamnarea generalului Videla și a altor responsabili pentru crime împotriva umanității - pentru răpirea și darea în adopție ilegală a copiilor celor „dispăruți” - s-a bazat pe convențiile internaționale la care Argentina era parte. În Ungaria, obiecțiile Curții Constituționale față de suspendarea cursului prescripției pentru crimele din 1956 au fost depășite prin caracterizarea acestor fapte drept crime de război, în conformitate cu legislația internațională. În alte țări însă, această posibilitate de judecare a fostului regim nu a dus la rezultate concrete, în Albania, adoptarea de către guvernul Partidului Democrat a Legii genocidului și a crimelor împotriva umanității comise în Albania în timpul regimului comunist din motive politice, ideologice și religioase a deschis calea incriminării abuzurilor conform categoriilor legislației internaționale, dar, după recâștigarea alegerilor, moștenitorii Partidului Comunist Albanез au invalidat această posibilitate pe motiv de retroactivitate, în România, cererile IICCR de a modifica Codul Penal în conformitate cu Convenția asupra imprescriptibilității crimelor de război și a crimelor împotriva umanității la care România a aderat încă din 1969 au fost refuzate (până în momentul publicării acestei cărți) de către Ministerul Justiției pe motiv că aceasta nu a fost transpusă în dreptul național, și că aplicarea ei pentru anii 1970-1980 ar fi una retroactivă.

Această ignorare a convențiilor internaționale ridică însă problema ilegalității statului în raport cu dreptul internațional la care a aderat. Pozitivismul legal înțelege numai ca aplicare a legii naționale care preia trunchiat prevederile legii internaționale nu numai că restricționează posibilitatea de a condamna crimele împotriva umanității, dar anulează efectele unei întregi jurisprudențe create de-a lungul deceniilor în urma dezvoltării unui etos internațional de apărare a drepturilor omului.

Un obstacol important în calea judecării crimelor fostului regim, cu precădere în țările foste comuniste, unde cele mai grave încălcări ale drepturilor omului au fost comise în jurul anilor '50, este expirarea termenului de prescripție al acestor crime, ceea ce face ca ele să nu mai poată fi investigate. După cum am arătat, în fața acestei dificultăți, țările aflate în tranziție au optat pentru soluții diferite, exemplificate de legile adoptate în Cehoslovacia, respectiv Ungaria.

În Cehoslovacia, Curtea Constituțională a sprijinit Legea asupra ilegitimității regimului comunist și asupra rezistenței la acesta, care prevedea, printre altele, suspendarea termenului de prescripție pentru crimele comise în timpul regimului. În motivația Curții era statuată limpede ruptura față de fostul regim, vechea lege fiind reinterpretată în lumina noilor valori democratice: „chiar dacă există o continuitate a vechii legi, există o ruptură la nivel de valori față de vechiul regim”⁵. Legea a fost folosită de regimul comunist ilegitim ca instrument al represiunii, au susținut judecătorii, și ca atare prescripția nu se aplică pentru actele criminale care nu au fost judecate din motive politice.

Spre deosebire de Curtea cehoslovacă, Curtea Constituțională a Ungariei a considerat suspendarea cursului prescripției contrară principiilor de drept, deoarece este o

5. Decizia Curții Constituționale a Cehoslovaciei din 21 decembrie 1993, *apud* Wbiciech Sadurski, *op. cit.*, p. 34.

lege *expostfactum*. Tranziția spre democrație, a susținut Curtea, se face în respectul deplin al statului de drept, drept care nu se poate face nicio deosebire între legile dinaintea sau de după promulgarea noii Constituții⁶. Decizia Curții maghiare a fost criticată atât din punctul de vedere al aplicării conceptului de prescripție, cât și pentru rolul directiv asumat de Curte în detrimentul parlamentului. Astfel, Sadurski a arătat că, în cazul crimelor politice din comunism, motivele nejudicării acestora nu sunt cele obișnuite în statele democratice (slăbiciunea sau ineficiența poliției, a acuzațiilor sau a instituțiilor judiciare) în care conceptul de prescripție, ca limită a capacității acțiunii statului, își găsește justificările juridice și etice. Crimele comunismului nu au fost judecate pentru că au fost „inspirate, mandatate și tolerate de către stat”⁷, drept care termenele de prescripție au fost lăsate să expire. A impune limitări acțiunii judiciare a statului postcomunist, ca și cum nejudicarea acestor crime ar fi rodul incapacității sau neglijenței sale, și nu a protejării deliberate și ilegale a vinovaților, echivalează, în opinia lui Sadurski, cu o „ficțiune a continuității în forma ei cea mai absurdă” și „o interpretare foarte arbitrară a principiilor statului de drept”⁸. Prin opțiunea sa de a nu trata crimele comunismului ca fiind de natură excepțională, adică nerecunoscând faptul că ele erau crime de stat, Curtea Constituțională maghiară a impus paradigma continuității acolo unde parlamentul optase pentru o ruptură radicală.

Și alte state ale Europei de Est s-au dovedit reticente în fața unei măsuri de suspendare a cursului prescripției. În Bulgaria, tribunalele au respins această posibilitate, procesele intentate cu privire la crimele din lagărele de la Lovec și Skravena fiind stopate pe motiv că termenul de prescripție expirase. În Germania, problema suspendării cursului prescripției nu a mai fost ridicată, întrucât în această țară omuciderea este imprescriptibilă. Justiția din România a acceptat să suspende cursul prescripției pentru crimele săvârșite de responsabilii fostului regim pe întreaga durată a comunismului. Acest lucru a fost făcut conform Codului Penal socialist, așa cum s-a întâmplat și în Polonia.

O altă barieră juridică în calea condamnării crimelor trecutului a fost reprezentată în România de amnistia generală din ianuarie 1988, care a limitat drastic categoriile de infracțiuni ce puteau fi judecate. Anularea acestei amnistii a fost cerută, fără succes, abia în 2006, de *Raportul Final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*. Dintre toate cazurile studiate aici, Argentina este singura țară care a anulat o amnistie decretată de regimul anterior, motivând că foștii lideri nu aveau dreptul să folosească legea în scopul a se autoexonera pentru crimele de stat comise în „campaniile antiteroriste” din Operațiunea Condor. Caracterul politic al acestei amnistii, decretate de generali în ajunul predării puterii, era limpede, în timp ce decretul emis de Nicolae Ceaușescu în 1988 este dificil de interpretat drept o intenție de a acorda impunitate aparatului de stat comunist.

Prin urmare, cadrul juridic național reprezintă cea mai importantă constrângere în calea judecării crimelor fostului regim. Urmărind reinstaurarea respectului pentru

6. Decizia Curții Constituționale a Ungariei din 5 martie 1992, *apud* Wojciech Sadurski, *op. cit.*, p. 37.

7. Wojciech Sadurski, *op. cit.*, p. 39.

8. *Ibidem*, p. 41.

lege, justiția de tranziție s-a conformat în general cadrului legal existent, făcând însă apel la interpretări ale legii care facilitau intentarea de procese. Eliminarea cursului prescripției și utilizarea dreptului internațional au fost cele mai frecvente soluții pentru a depăși barierele ridicate în fața pozitivismului legal în vederea judecării crimelor trecutului.

Capacitatea limitată a proceselor de a judeca regimuri politice

Foarte numeroase în raport cu cazurile instrumentate în celelalte țări comuniste, procesele din România s-au concentrat de cele mai multe ori asupra represiunii din decembrie 1989, doar patru rechizitorii făcând referire la alte crime ale regimului comunist. Atenția deosebită acordată de justiția penală evenimentelor din decembrie comportă mai multe explicații.

Revoluția reprezintă momentul-cheie al istoriei României din ultimele decenii, violența deschisă a reprimării sale, precum și importanța sa fondatoare pentru noua orânduire politică făcând imposibilă tăcerea juridică. Pedepsirea responsabililor pentru miile de victime și clarificarea evenimentelor s-au impus ca o necesitate incontestabilă pentru toate forțele politice ale țării. Și în alte țări aflate în tranziție, acțiunile penale s-au concentrat asupra unor astfel de evenimente-cheie pentru construcția națiunii. În Ungaria procesele s-au limitat la momentul revoluției din 1956, moment istoric de mândrie națională a maghiarilor. În Germania, cele mai mediatizate procese au fost cele privind Zidul Berlinului, spațiu cu valențe simbolice fundamentale pentru națiunea germană. Un rol simbolic similar l-a jucat în Polonia perioada Legii Marțiale din 1981-1983⁹. În Lituania, Letonia și Estonia, eforturile procuraturii s-au concentrat asupra reprimării mișcărilor de rezistență ce luptau contra ocupației naziste și sovietice. Și în Cehoslovacia, momentul 1968 a constituit obiectul unui proces foarte mediatizat. Înalții responsabili de partid Milos Jakeš și Jozef Lenart, acuzați de crimă de înaltă trădare pentru conspirație cu Uniunea Sovietică au fost însă achitați, considerându-se că ei nu încălcasez legile în vigoare în Republica Socialistă Cehoslovacă. Efectele benefice ale proceselor de acest tip nu au fost însă universal acceptate. În țări precum Spania și Africa de Sud, acolo unde tranziția spre democrație a urmat unui conflict fratricid, s-a considerat că justiția penală nu este benefică reconcilierii și construcției naționale.

Un alt motiv pentru care procesele din România s-au concentrat asupra revoluției este și faptul că acest moment constituie ultima represiune de amploare a fostului regim, memoria sa fiind vie în toate spiritele, iar judecarea mai puțin dificilă din punct de vedere practic. În toate ieșirile din dictaturi longevive, crimele săvârșite recent au fost primele judecate, emoția provocată de ele fiind încă puternică, iar uitarea neavând timp să se instituie. În Cehoslovacia, primul proces de tranziție a judecat uciderea unui manifestant în timpul Revoluției de Catifea. Crimele de la Zidul

9. Paralela între semnificația simbolică a Zidului Berlinului în Germania și Legea Marțială în Polonia este trasată de Matt Murphy, *art. cit.*, p. 28.

Berlinului din anii '80 au focalizat cu prioritate atenția opiniei publice și a procuraturii germane în primii ani ai tranziției postcomuniste. În Polonia s-au făcut eforturi pentru judecarea declarării Legii Marțiale între 1981 și 1983 și a reprimării grevelor din ultimii ani.

În ciuda numărului mare de procese privitoare la evenimentele din 1989, revoluția română nu a fost în întregime clarificată nici după 20 de ani. Anchetele asupra represiunii de la Brașov sau de la Sibiu au rămas nesoluționate. Nu s-a intentat niciun proces referitor la sutele de victime din București, iar natura violențelor de după 22 decembrie este până azi neelucidată. Această lipsă de clarificare își găsește o explicație parțială în ambiguitatea evenimentelor petrecute în acele zile. În contextul prăbușirii puterii centrale, al destabilizării lanțului ierarhic de comandă al Armatei, al înarmării civililor și al dezinformării generale, adevărul asupra violențelor de după 22 decembrie este dificil de stabilit. Haosul generat după trecerea Armatei „de partea poporului” este mult mai greu de integrat într-o narațiune coerentă decât evenimentele dinainte de căderea regimului Ceaușescu, când taberele care se confruntau pe străzi erau clar delimitate și ușor de recunoscut. Singurul proces care a vizat violențele din București de după 22 decembrie este Cazul Otopeni, emblematic pentru ilustrarea tipului de erori absurde care au provocat un număr atât de mare de victime.

O altă posibilă explicație pentru eșecul justiției de a clarifica o cauză atât de importantă este negocierea în acele zile dintre liderii FSN și generalii Armatei. Această complicitate a fost vizibilă atât în acoperirea vinovaților pentru masacrul de la Timișoara, cât și în politica de promovare în funcție a unor responsabili pentru victimele de după 22 decembrie, așa cum a demonstrat-o Cazul Otopeni. Amnistia decretată de Ion Iliescu în ianuarie 1990, grațierile sistematice sau recursurile extraordinare în anulare declarate frecvent împotriva condamnărilor definitive au arătat preocuparea constantă a noilor autorități pentru exonerarea înalților responsabili militari.

În afara proceselor revoluției, în România acțiunile juridice referitoare la trecutul comunist s-au limitat la patru rechizitorii, dintre care doar două s-au finalizat cu condamnări. Chiar dacă au incriminat înalți demnitari de stat, procesele nu au pus în discuție responsabilitatea unor instituții precum Partidul Comunist, Miliția sau Securitatea. Procesul colonelului Crăciun, singurul care a făcut referire la politica de exterminare pe care statul comunist a aplicat-o opozaților politici în anii '50, s-a oprit din cauza decesului inculpatului. Deși sentința pronunțată în cazul Gheorghe Ursu a evocat natura sistematică a politicii represive exercitate de instituțiile statului împotriva opozaților, procesele nu au reușit să arate amploarea violenței de stat de-a lungul celor patru decenii de comunism. Din acest punct de vedere, procesele din România nu au avut capacitatea de a facilita o înțelegere globală a fostului regim, nici de a furniza repere pentru interpretări istorice.

Numărul foarte redus de acțiuni în instanță, precum și succesul limitat în a arăta natura politică a faptelor incriminate se pot explica prin conjuncturi specifice spațiului politic românesc, dar și prin motive generale care țin de natura fostelor dictaturi și de capacitatea legii penale de a le judeca. Astfel, longevitatea fostului regim influențează hotărâtor măsura în care pot fi judecate crimele trecutului. Abuzurile unor regimuri relativ scurte, precum nazismul sau dictaturile militare din conul sudic, care au durat mai puțin de o generație, pot fi mai ușor condamnate decât cele ale unui regim

longeviv, precum cel comunist, care a durat 45 de ani în Europa de Est. Cele mai grave crime ale comunismului au avut loc în timpul represiunilor masive din anii '50. Or, dificultățile de a ancheta crime săvârșite cu decenii în urmă sunt evidente, atât din punctul de vedere al procedurii juridice (termenele de prescripție fiind expirate), cât și din punct de vedere practic. Atât martorii crimelor cât și autorii lor sunt dificil de adus în fața instanței din rațiuni de ordin biologic. Astfel, multe procese privind crimele comise de regimurile comuniste în anii '50 au fost întrerupte din cauza stării de sănătate sau a decesului principalilor acuzați. În Germania, foștii înalți demnitari Erich Honecker, Willi Stoph și Erich Mielke au fost scutiți de procese din cauza stării critice a sănătății lor. Generalul Kiszczak, care ordonase reprimarea brutală a grevelor muncitorești din Polonia, a avut un stop cardiac în drum spre tribunal - ceea ce a dus la oprirea procesului. În Chile, moartea lui Pinochet a oprit valul de procese care se pregătea împotriva lui. Și în România, Alexandru Drăghici, Alexandru Nicolschi și Gheorghe Crăciun au decedat înainte de a putea fi aduși în fața tribunalelor, ceea ce a oprit singurele procese asupra crimelor comunismului din România anilor '50.

Consolidat prin brutalitate în primele sale decenii, comunismul european a suferit reforme la mijlocul anilor '60, care au dus la diminuarea celor mai vizibile violențe și la aparenta respectare a drepturilor omului. România nu a făcut excepție: după 1965, relativa liberalizare și efortul de a păstra bunele relații cu lumea occidentală au dus la o anumită relaxare a represiunii și au determinat „ascunderea” abuzurilor statului. Formele opresiunii s-au schimbat: nu teroarea deschisă, ci supravegherea continuă, abuzul birocratic și amenințarea implicită au devenit politicile dominante ale statului represiv. Acest tip de politici este însă dificil de judecat în tribunalele penale. După cum sublinia Claus Offe, procesele nu se pot concentra decât asupra unui singur tip de impact distrugător al regimului, și anume violarea drepturilor omului, pe când nimeni nu va putea fi vreodată pedepsit pentru efecte precum ruina economică sau viețile distruse ori ratate. Această limitare intrinsecă abordării penale este principala frână în calea „judecării regimului” așa cum o cer militanții anti-comuniști din România și alte țări din Europa de Est. Au existat totuși tentative de a aduce în fața tribunalului foști lideri comuniști pentru politicile pe care le inițiaseră, dar fără succese notabile, întrucât nu s-a putut demonstra încălcarea legilor în vigoare. Astfel, în Cehoslovacia, înalții responsabili de partid acuzați de crimă de înaltă trădare pentru conspirație cu Uniunea Sovietică au fost achitați pentru că nu violaseră legile Republicii Socialiste Cehoslovace. În Polonia nu s-a reușit trimiterea în judecată a generalului Jaruzelski sub acuzații de înaltă trădare pentru decretarea Legii Marțiale. Dacă în Bulgaria s-a reușit condamnarea foștilor miniștri comuniști pentru ascunderea efectelor catastrofei nucleare de la Cernobîl, în schimb, politica de acordare de „ajutoare frățești” nu a fost considerată o încălcare a legii bulgare comuniste.

Deseori, infracțiunile care pot fi atribuite înalților demnitari sunt insignifiante în raport cu rolul lor în politica statului. Exemplele cele mai clare sunt condamnarea lui Todor Jivkov în Bulgaria sau a membrilor Biroului Politic al Partidului Comunist Albanez pentru deturnare de fonduri în scopuri personale, sau condamnarea lui Erich Mielke, șeful Stasi vreme de patru decenii, pentru o crimă săvârșită în 1931.

Toate aceste aspecte - care țin atât de natura regimului comunist, cât și de posibilitatea de acțiune a justiției penale - limitează capacitatea proceselor de a oferi

o imagine cuprinzătoare asupra amplitudinii crimelor de stat. Procesele judecă infracțiuni punctuale, nu regimuri politice.

Rezultatele proceselor penale pot fi însă evaluate nu numai în funcție de numărul lor sau de gravitatea condamnărilor acordate. Chiar și procesele care nu au avut loc sau care nu s-au finalizat, fie din cauza decesului inculpaților, al sănătății lor precare, fie din lipsa probelor sau a poziției ambigue a judecătorilor, pot avea efecte importante, în multe cazuri, investigațiile, audierile preliminare sau rechizitoriile reprezintă acte importante de justiție de tranziție, prin afirmarea interesului public pentru cauza respectivă, precum și prin dezbaterile pe care le generează adesea. Funcția epistemică a justiției penale este astfel îndeplinită. În cazuri precum investigarea generalului Jaruzelski de către comisia parlamentară, forța narativă a dezbaterii naturii fostului regim a fost echivalentă unui proces penal propriu-zis. Cazul Pinochet este alt exemplu de procedură penală nefinalizată prin procese, dar care a avut efecte hotărâtoare asupra societății chiliene. Nu numai sentințele sunt semnificative în procesele penale de tranziție, ci mai ales impactul social al acestor procese, perceptibil în publicitatea cazului și în dezbaterile și reacțiile pe care acesta le generează.

Procesele de tranziție ca instrument de legitimare politică

În România, cursul justiției penale de tranziție a fost puternic influențat de factorul politic. Ciclurile diferite de procese, cu categorii diferite de inculpați și de fapte incriminate, au corespuns ciclurilor electorale și au furnizat teme de legitimare politică diverselor partide succedate la putere. Astfel, execuția cuplului Ceaușescu, condamnările membrilor CPEX, precum și sacrificarea aparentă a Securității și a Miliției în procesele din perioada 1990-1996 au venit în întâmpinarea intereselor de autolegitimare ale Frontului Salvării Naționale, care a căutat sistematic să se delimiteze de elita ceaușistă la începutul anilor '90. Exonerarea Armatei, instituție care provocase cel mai mare număr de victime în timpul revoluției, era necesară pentru liderii FSN, în condițiile în care sprijinul acordat de Armată în decembrie 1989 îi propulsase la conducerea statului. Pe de altă parte, procesele derulate sub mandatul Convenției Democratice, în perioada 1996-2000, au statuat oficial responsabilitatea Armatei în represiunea din decembrie și au zdruncinat legitimitatea revoluționară a președintelui Iliescu și a FSN. Subliniind complicitatea puterii din 1990 cu artizanii violenței, aceste procese au servit intereselor CDR în lupta politică cu Ion Iliescu și cu partidele succesoare ale FSN. Jocul autolegitimărilor s-a reprodus și în ciclurile electorale următoare, acest lucru blocând deseori continuitatea anchetelor și a soluționării lor în instanță și provocând încetarea urmăririlor penale sau reluarea investigațiilor de la zero prin transferul dosarelor de la un procuror la altul.

În ceea ce privește „procesele comunismului”, Frontul Salvării Naționale și partidele succesoare au preferat o politică a uitării, în condițiile în care mulți dintre liderii lor proveneau tocmai din sistemul care trebuia judecat. De cealaltă parte a baricadei, partidele istorice au folosit retorica „procesului comunismului” pentru a se diferenția de adversarii lor politici în cursa electorală. Odată ajunse însă la putere,

acțiuni

: numărul
avut loc
• precare,
jrtante.
ntă acte
cauza
jstemică
sralului
fostului
: exemplu
rătoare
ie penale
blicitatea

ilitică

Ide factorul
le de fapte
; politică
,condam-
i Miliției în
egitimare
de elita
M^case cel
i FSN, în
ulsase la
Convenției
t Armatei în
ședintelui
violenței,
i partidele
electorale
rii lor în
ilor de la

aționale și
^mulți dintre
iltă parte a
' pentru a se
la putere,

interesul lor pentru această problemă s-a diminuat, în măsura în care crimele comunismului nu îi implicau direct pe opozanții lor politici.

Puternica influență exercitată de factorul politic asupra cursului justiției de tranziție este o constantă în toate cazurile studiate. Astfel, primul exemplu este chiar procesul de la Nürnberg, determinat de voința politică a Puterilor aliate de a-i judeca pe înalții responsabili ai Germaniei naziste. Hotărârea noului regim de a se disocia și de a pedepsi crimele trecutului a fost determinantă în inculparea foștilor conducători, așa cum o arată și cazul Greciei, unde acțiunea rapidă și fermă a lui Konstantinos Karamanlis a generat o politică eficientă de condamnare a înalților responsabili ai regimului coloneilor. În conul sudic, puterea civilă democratică s-a văzut în schimb obligată să modereze amploarea măsurilor de justiție, în condițiile în care vechii opresori continuau să reprezinte o considerabilă forță militară în timpul tranziției. În Argentina, Chile sau Uruguay, forțele politice postdictatoriale au preferat să păstreze tăcerea asupra opresiunii, să oprească anchetele și procesele, și să mențină sistemul compact de imunități care apăra vechile structuri. În astfel de cazuri a trebuit să treacă o generație până ca aceste complicități să își piardă puterea; artizanii represiei și complicii lor politici au fost înlocuiți de o nouă generație care, deoarece nu mai era determinată de constrângerile trecutului, a permis, în sfârșit, aflarea adevărului. În Europa de Est, tranzițiile au fost marcate de reproducerea vechilor elite, care au continuat să dețină o importantă putere politică și chiar să câștige alegerile în diverse momente. Actul de justiție a fost vizibil influențat de alternanța la putere, partidele moștenitoare opunându-se în general judecării vechilor responsabili. Germania pare să fie singura excepție, deoarece, în urma reunificării, statul ale cărui crime trebuiau judecate a încetat să existe.

Dependența actului juridic de instituțiile politice nu s-a manifestat însă numai prin influența mai mult sau mai puțin directă exercitată de partidele aflate la guvernare asupra desfășurării proceselor, sau a complicităților ascunse ale instituțiilor judiciare cu trecutul dictatorial recent. În anumite cazuri, a existat o legătură de subordonare directă a instituțiilor judiciare față de cele politice. Astfel, în Polonia, Constituția în vigoare în timpul comunismului, versiunea amendată după 1989, precum și Constituția din 1992, prevedeau ca șefii de stat să nu poată fi judecați decât de un tribunal special (Tribunalul de Stat), constituit numai în urma unei decizii a parlamentului. La rândul lor, deciziile Tribunalului Constituțional polonez, instanța judiciară supremă, puteau fi anulate prin votul a două treimi din numărul deputaților. Această subordonare a instituțiilor juridice față de coalițiile politice schimbătoare a influențat hotărâtor decizia de a nu iniția un proces fostului șef al statului, generalul Jaruzelski, pentru decretarea Legii Marțiale. Pe de altă parte, ancheta comisiei parlamentare care a luat această decizie a îndeplinit unele funcții importante ale proceselor penale: au fost cercetate documente inedite, experți și martori. Generalul Jaruzelski a depus mărturie în repetate rânduri, ocazie cu care și-a expus pe larg viziunea asupra evenimentelor. La rândul lor, membrii Comisiei și alți actori politici au participat în debaterile ample generate de aceste investigații, expunând argumente și precizând interpretările istoriei recente care divizează societatea poloneză. Deși niciun judecător nu a hotărât, printr-o sentință, care dintre aceste viziuni este valabilă din punctul de vedere al legii penale, dezbaterile publice a permis cunoașterea faptelor și a contextului lor, precum

și clarificarea fără ambiguități a poziției partidelor politice față de trecut. Deși supus influențelor politicii electorale, „Comitetul responsabilității constituționale a avut o acțiune combinată de investigare istorică și de Curte supremă”¹⁰.

În concluzie, puternica influență a politicii prezentului asupra judecării trecutului nu este caracteristică numai justiției de tranziție din România. În condițiile tranzițiilor dinspre sisteme dictatoriale spre democrație, justiția de tranziție coincide cu formarea activă a partidelor politice, care își definesc adesea identitatea și legitimitatea în competiția electorală prin atitudinea lor față de trecut.

Parțiala reintegrare a victimelor

Funcția de reabilitare a victimelor nu a fost îndeplinită de procesele din România, decât în măsura în care victimele însele s-au mobilizat pentru a intenta acțiuni penale și a-și cere drepturile. Procesele revoluției din perioada 1990-1996 au exclus practic victimele din actul de justiție. Acestea nu fost chemate să depună mărturie în instanță și nu au primit despăgubiri materiale. Tergiversarea anchetelor în numeroase cazuri a arătat lipsa de preocupare a statului pentru aflarea adevărului și pedepsirea vinovaților. Procesele intentate după 1997 au schimbat însă această tendință, în procesele de la Timișoara sau Cluj, care s-au finalizat prin condamnări, asociațiile de revoluționari au considerat că dreptatea a fost restaurată prin pedepsirea principalilor vinovați. Aici, la inițiativa procurorilor, victimele s-au constituit părți civile în procese și au primit daune morale pentru prejudiciul suferit. Asociațiile de revoluționari din orașe precum București sau Sibiu, unde responsabili pentru represiune nu au fost aduși în fața instanței, continuă să denunțe lipsa de voință a justiției de a afla adevărul și de a face dreptate. În absența proceselor referitoare la crimele săvârșite înainte de decembrie 1989, demnitatea victimelor comunismului este departe de a fi fost restaurată. Mai mult, sentințele politice pronunțate între 1945 și 1989 nu au fost casate, opozanții fostului regim rămânând până azi din punct de vedere juridic infractori.

Dincolo de imobilismul instituțiilor statului, absența acțiunilor judiciare s-a datorat și slabei mobilizări a victimelor represiunii. Activismul lor individual și colectiv a fost redus. Plângerile penale în vederea demarării anchetelor nu au fost deloc numeroase. De asemenea, divizarea asociațiilor victimelor pe criterii politice a împiedicat concertarea acțiunilor lor. Caz singular în peisajul românesc, militantismul exemplar al fiului inginerului Gheorghe Ursu în vederea pedepsirii vinovaților pentru moartea tatălui său a arătat rolul pe care mobilizarea victimelor și a urmașilor lor îl poate avea în demararea investigațiilor penale. Condamnarea celor doi ofițeri de Miliție care au ordonat direct uciderea disidentului s-a datorat în mare parte activismului neobosit al lui Andrei Ursu.

Analiza altor tranziții arată că militantismul civic al victimelor pentru a menține pe agenda publică aflarea adevărului despre trecut și pedepsirea vinovaților este un factor decisiv în organizarea de procese. În Argentina, de exemplu, deși partidele politice au încercat deseori să limiteze măsurile de justiție de tranziție, activismul civic le-a

10. Matt Murphy, *art. cit.*, p. 31.

împiedicat să instituționalizeze politica de uitare a abuzurilor dictaturii. Miile de plângeri penale depuse, precum și manifestațiile ample ale unor organizații ale victimelor precum Madres de Plaza de Mayo, care au mobilizat în mai multe rânduri zeci de mii de persoane, au condus la deschiderea a numeroase anchete despre crimele trecutului dictatorial. Chestiunea „disparițiilor” a devenit o problemă de interes major pentru societatea argentiniană.

În alte țări însă, nedreptatea suferită de victimele regimului a fost percepută ca o problemă marginală. În Bulgaria, procesul referitor la politica de asimilare forțată a minorității turce a fost tergiversat ani de-a rândul, în condițiile naționalismului șovin ce caracteriza încă societatea bulgară postcomunistă. În Chile, susținerea de care se bucura Pinochet în rândul populației în urma politicii sale economice a făcut nepopulare eforturile de pedepsire a crimelor dictaturii. În România postcomunistă, majoritatea populației s-a identificat cu un discurs de reconciliere națională, de stabilitate și de tranziție lină de la un regim la altul, proiectele de decomunizare fiind percepute drept revanșarde și marginale în raport cu interesele societății.

Pe scurt, procesele penale de tranziție din România postcomunistă nu au îndeplinit decât parțial cele patru funcții amintite: pedepsirea vinovaților; restaurarea demnității victimelor; reinstaurarea ordinii legale; și crearea unei narațiuni asupra trecutului totalitar.

În ceea ce privește prima funcție a justiției penale - pedepsirea vinovaților -, procesele au reușit să condamne ierarhia superioară a Partidului Comunist, precum și o serie de înalți demnitari ai Ministerului de Interne și ai Armatei responsabili pentru represiunea din decembrie. Artizanii violențelor de la București nu au fost în schimb identificați, iar soluționarea dosarelor referitoare la represiunea de la Sibiu sau de la Brașov a fost tergiversată, fără a fi pronunțată vreo sentință. Multe dintre persoanele condamnate au fost eliberate pe caz de boală sau prin decrete de grațiere, înainte de ispășirea pedepselor. În ceea ce privește crimele comise înainte de decembrie 1989, majoritatea celor implicați în ordonarea și executarea lor nu au fost acuzați în instanță, mulți dintre ei continuându-și cariera militară după revoluție și beneficiind de pensii care depășesc cu mult venitul mediu al unui cetățean român.

Din punctul de vedere al victimelor regimului, acestea au fost reabilite și au considerat că dreptatea a fost restaurată acolo unde procesele s-au soldat cu condamnări. Numărul restrâns de cazuri judecate, precum și lipsa despăgubirilor materiale în anii 1990-1996 au făcut însă ca majoritatea foștilor deținuți politici și o parte a revoluționarilor (mai ales cei de la București) să perceapă justiția postcomunistă drept o instituție care a perpetuat nedreptatea sistematică a fostului regim.

În ceea ce privește funcția de reinstaurare a ordinii legale și a statului de drept, în anii 1990-1991 procesele românești de tranziție au eșuat, prin încadrări juridice abuzive precum cea de genocid, prin neinvestigarea adecvată a evenimentelor și prin nerespectarea procedurii penale. În perioada următoare însă, justiția română a acordat o atenție tot mai mare procedurii, găsind în anumite cazuri soluții pentru a face posibilă

judecarea crimelor trecutului. Astfel, termenele de prescripție au fost suspendate pe întreaga durată a fostului regim, începând să curgă din 1990. Cu toate acestea, prevederile convențiilor internaționale la care România a aderat în timpul comunismului au continuat să fie ignorate, crimele regimului neputând fi judecate drept „crime împotriva umanității” în România, deși ele corespundeau definițiilor internaționale.

În ceea ce privește capacitatea proceselor de a scrie istoria, procesele foștilor responsabili au părut poate dezamăgitoare unui public care aștepta judecarea regimului comunist în ansamblul său. Procesele judecă însă oameni și fapte, nu ideologii, politici sau semnificații istorice. Cu toate acestea, acțiunile penale din România au oferit clarificări cel puțin asupra crimelor punctuale pe care le-au judecat. Acolo unde s-au finalizat cu o sentință, ele au desemnat responsabilitatea pentru victimele repressiunii, precum și caracterul acestora de crimă politică, organizată sub umbrela protectoare a statului. Numărul restrâns de procese a împiedicat însă statuarea prin justiție a amplitudinii pe care a avut-o repressiunea dictată de Partidul Comunist în cei 45 de ani de dictatură.

Nu în ultimul rând, trebuie subliniat că procesele de tranziție din România au constituit o importantă sursă de legitimare pentru toți actorii politici și civici de pe scena publică. Interesele partidelor aflate la guvernare în cei 20 de ani care au urmat căderii comunismului au influențat sistematic cursul justiției de tranziție, în funcție de legitimitatea pe care forțele politice din România au dorit să și-o construiască în raport cu trecutul recent și cu evenimentele din decembrie 1989. Această interferență dintre politic și justiție este o caracteristică a fenomenului de justiție de tranziție, arătând că, fără voință politică și fără activism civic concertat, condamnarea crimelor trecutului nu poate fi realizată.

Documentul 1*

**Rechizitoriu din 24 decembrie 1989
al Direcției Procuraturilor Militare,**

DIRECȚIA PROCURATURILOR MILITARE

Dosar nr. 1/SP/1989

RECHIZITORIU
24 decembrie 1989

Procuror militar maior de justiție Voinea Dan din cadrul Direcției Procuraturilor Militare.

Examinând Dosarul nr. 1/SP/1989 privind pe inculpații Ceaușescu Nicolae și Ceaușescu Elena, cercetați pentru săvârșirea infracțiunilor de genocid prev. de art. 357 cod penal; subminarea puterii de stat prev. de art. 162 din codul penal; actele de diversiune prev. de art. 162 din codul penal; subminarea economiei naționale prev. de art. 115 alin. 2 din codul penal.

CONSTAT URMĂTOARELE:

Inculpații Ceaușescu Nicolae și Ceaușescu Elena în calitățile îndeplinite pe linie de stat și de partid, au acționat direct și premeditat în scopul de a distruge poporul român și calitățile conlocuitoare, supunând întreaga colectivitate din țara noastră la condiții de existență sau tratamente de natură să ducă la distrugerea fizică și psihică și ordonând să se tragă în masele de demonstranți care au manifestat pașnic în mai multe orașe din țară în perioada 16-22 decembrie 1989, și mai mult decât atât, au ordonat desfășurarea de acțiuni armate care au slăbit puterea statului...¹ instalații, căi de comunicații, aducând astfel atingere securității statului și au folosit o organizație din cele prevăzute în art. 145 cod penal privind subminarea economiei naționale, așa cum reiese din probele existente la dosar.

Față de cele de mai sus, în baza art. 262 pct. 1 lit. a cod procedură penală

* Documente tehnoredactate de Sabina Necula.

1. Trei cuvinte sunt indescifrabile.

DISPUN:

- Punerea în mișcare a măsurii penale.
- Trimiterea în judecată a inculpaților în stare de arest:
 - Ceașescu Nicolae, fiul lui Andruța și Marin, născut la data de 26 ianuarie 1917, în comuna Scomicești, jud. Olt, cu domiciliul stabil în București, B-dul Primăverii, nr. 50, sector 1 pentru săvârșirea infracțiunilor prevăzute de art. 162, art. 163, art. 165 al. 2 și art. 357 din codul penal, cu aplicarea art. 33, 34 și 41 alin. 2 din codul penal.
 - Ceașescu Elena, fiica lui Nae și Alexandrina, născută la data de 7 ianuarie 1916 în comuna Petrești, jud. Dâmbovița, cu domiciliul în București, B-dul Primăverii, nr. 50, sector 1 pentru săvârșirea infracțiunilor prevăzute de art. 357 alin. 1 lit. a și c din codul penal, art. 162, art. 163, art. 165 alin. 2 din codul penal cu aplicarea art. 33, 34, și 41 alin. 2 din codul penal.

în baza art. 264 din codul de procedură penală dosarul se trimite la Tribunalul Militar Excepțional instituit în temeiul Hotărârii Comitetului Frontului Salvării Naționale din data de 24 decembrie 1989, respectiv Tribunalul Militar București.

Procuror militar
maior de justiție

SS indescifrabil

Arhiva Tribunalului Militar Teritorial București, dosar nr. 417/2003

Documentul 2

**Sentința nr. 1 din 25 decembrie 1989
a Tribunalului Militar Extraordinar,**

ROMÂNIA
TRIBUNALUL MILITAR TERITORIAL BUCUREȘTI
Dosar nr. 1/1989

SENTINȚA NR. 1
din 25 decembrie 1989

Tribunalul Militar Teritorial București constituit conform legii de organizare judecătorească nr. 58/1968, precum și în temeiul Hotărârii din 24 decembrie 1989 a Consiliului Frontului Salvării Naționale din 24 decembrie 1989 a Consiliului Frontului Salvării Naționale, compus din:

Președinte - colonel de justiție Popa Gică
Judecător — colonel de justiție Nistor Ioan

Asesori

- cpt. Sorescu Corneliu
- lt. maj. Condrea Daniel
- lt. Zamfir Ion

Procuror militar - maior de justiție Voinea Dan

Grefier - plut. maj. Tănasă Jan,

s-au întrunit în ședință publică pentru a soluționa cauza privitoare pe inculpații Ceaușescu Nicolae și Ceaușescu Elena, trimiși în judecată prin rechizitoriul Direcției Procuraturilor Militare din 24 decembrie 1989, pentru săvârșirea infracțiunii de genocid prev. de art. 357 alin. 1 lit. a-c c. pen., subminarea puterii de stat prev. de art. 162 alin. 1 c. pen., acte de diversiune prev. de art. 163 c. pen. și subminarea economiei naționale prev. de art. 165 alin. 2 c. pen.

Tribunalul, deliberând asupra excepției de necompetență, constată că este legal sesizat în legătură cu faptele imputate inculpaților, deoarece, potrivit art. 28, pct. 1, lit. b-c c. pr. pen., asemenea fapte sunt de competența sa, iar inculpații nu mai au vreo calitate oficială, întrucât după victoria Revoluției din 22 decembrie 1989 aceștia au fost destituiți din toate funcțiile ce le-au deținut pe linie de stat.

Mai mult, o dovadă incontestabilă a acestei stări de lucruri o constituie faptul că la data de 22 decembrie 1989 cei doi inculpați și-au abandonat funcțiile, părăsind pe ascuns Capitala într-un elicopter, cu intenția vădită de a fugi din țară, în mod fraudulos, dar au fost depistați și reținuți.

În consecință, tribunalul, luând act de concluziile procurorului militar și al apărătorilor inculpaților, constată că este legal sesizat și competent să procedeze la judecarea cauzei de față.

Președintele a dispus apoi citirea actului de sesizare, după care s-a trecut la ascultarea inculpaților, răspunsurile acestora fiind consemnate în declarațiile atașate la dosar.

La cererea apărătorilor, instanța a dispus ca aceștia să ia legătura unor probe în apărare.

Reluându-se dezbaterile, avocații au informat tribunalul că nu au alte probe de solicitat în apărare cum și împrejurarea că inculpații susțin că au o stare corespunzătoare și că nu au suferit și nu suferă de vreo maladie psihică care să le diminueze discernământul, cerând instanței să ia act că nu au alte probe de administrat și că se poate trece la judecarea în fond.

Tribunalul, deliberând, ia act că în cauză, atât procurorul militar, cât și apărătorii inculpaților, nu au alte probe de solicitat și în consecință dispune trecerea la dezbateri.

Procurorul militar, având cuvântul, a dezvoltat oral rechizitoriul, menționând că inculpații se fac vinovați de grave crime împotriva poporului român și a minorităților sociale, constând în aceea că timp îndelungat au acționat premeditat și perseverent în scopul de a distruge fizic și psihic întreaga colectivitate din țara noastră, acțiuni ce au culminat în zilele de 16-22 decembrie 1989, când, pentru a înăbuși demonstrațiile pașnice ale populației care au avut loc în diverse centre ale României, au ordonat forțelor de represiune să deschidă focul asupra demonstranților, suprimând astfel viața a mai multor mii de oameni nevinovați.

Mai mult, cei doi inculpați au inițiat acțiuni armate de natură a periclita puterea de stat, nou instituită în țară.

În realizarea acestui scop criminal, inculpații au ordonat acoliților lor distrugerea, degradarea și aducerea în stare de neîntrebuințare a unor obiective vitale ale economiei naționale, soldate cu pagube incommensurabile pentru avuția națională.

Manifestând o crasă incompetență și megalomanie, inculpații au dispus după bunul lor plac de bogățiile țării, ordonând investiții și efectuarea de lucrări care nu erau necesare, producând astfel prejudicii deosebit de importante pentru economia țării, aducând-o în pragul falimentului.

În final, procurorul militar a arătat că probele deja administrate în cauză, precum și faptele de evidentă notorietate care nu se mai cer a fi dovedite ori demonstrate, conduc la concluzia că inculpații au săvârșit faptele pentru care sunt trimiși în judecată și anume infracțiunile de genocid prev. de art. 357 alin. 1 lit. a-c c. pen., subminarea puterii de stat prev. de art. 162 alin. 1 c. pen., acte de diversiune prev. de art. 163 c. pen., și subminarea economiei naționale, prev. de art. 165 alin. 2 c. pen. și a cerut condamnarea lor la pedeapsa cu moartea, precum și confiscarea totală a averii inculpaților Ceaușescu Nicolae și Ceaușescu Elena.

În cuvântul său, avocatul Teodorescu Nicolae a arătat că, din actele și probele existente la dosarul cauzei și examinate de apărare, rezultă fără posibilitate de tăgadă că faptele imputate inculpaților au fost săvârșite în totalitatea lor, iar încadrarea juridică reținută de acuzare prin actul de sesizare a Tribunalului este legală.

tituie faptul
ile, părăsind
țară, în mod

• și al apără-
procedeze la

tla ascultarea
la dosar.
>r probe în

[și apărătorii
i la dezbateri.
jionând că
i minorităților
îverent în
facțiuni ce au
(ionstrațiile
au ordonat
nând astfel

i puterea de

r distrugerea,
de ale eco-
ială.

^depus după
care nu
economia

i, precum
nonstrate,
p în judecată
. subminarea
: art. 163 c.
și a cerut
a averii

și probele
: de tăgadă
încadrarea

În concluzie, apărătorul, referindu-se la necesitatea ca fiecare să răspundă pentru faptele comise, a ținut să sublinieze împrejurarea că, soluționând cauza, Tribunalul va trebui să pronunțe o astfel de pedeapsă care să fie în primul rând dreaptă și corespunzătoare gravității faptelor comise. De asemenea, aceasta nu va trebui să reflecteze un spirit de vendetă, ci trebuie să fie de natură a-i convinge pe inculpați și pe ceilalți acoliți ai lor că astfel de fapte trebuie reprimite, pentru că pun în pericol însăși existența națiunii noastre.

Avocatul Lucescu Constantin, având cuvântul, a arătat că în pofida atitudinii obstrucționiste adoptate de inculpați, evidența probelor administrate nu pune la îndoială realitatea faptelor comise de către aceștia. Refuzul inculpaților de a coopera cu instanța și chiar cu apărătorii lor îngreunează misiunea acestora, care trebuie exercitată în orice împrejurare cu condiția ca această apărare să se facă în limitele legii.

Faptele imputate sunt dovedite în mod incontestabil, constituind, de altfel, activități notorii care nici nu mai impun să fie demonstrate.

Cu toate acestea, roagă a se reține împrejurarea, de altfel singura care le poate fi favorabilă și anume că cele trei greșeli fundamentale din activitatea săvârșită în ultimul timp (convocarea mitingului din fața fostului sediu al CC, unde dictatorul intenționa să-și expună opinia în legătură cu caracterul evenimentelor de la Timișoara, ordinul de a-l ucide ca trădător pe fostul ministru al Apărării Naționale, general-colonel Vasile Milea, motivat de faptul că nu a transmis ordinul de a se trage în demonstrații de la Timișoara, ca și ordinul de a se trage în tinerii manifestați din București) au constituit scânteia care a aprins flacăra Revoluției din 22 decembrie 1989 și doborârea dictaturii ceaușiste.

Președintele, acordând ultimul cuvânt inculpaților, aceștia au continuat să se mențină pe poziția contestării legalității instanței și a refuzului de a-și exprima părerea cu privire la faptele imputate, motiv pentru care au și refuzat să semneze declarațiile consemnate în ședința publică.

Deliberând asupra cauzei de față, în baza actelor și probelor de la dosar, tribunalul constată următoarele:

Inculpații Ceaușescu Nicolae și Ceaușescu Elena, care au exercitat funcții deosebit de importante pe linie de stat, datorită victoriei Revoluției din 22 decembrie 1989, le-au abandonat în aceeași zi, părăsind pe ascuns Capitala cu ajutorul unui elicopter cu vădită intenție de a părăsi fraudulos țara.

Drept urmare, Consiliul Frontului Salvării Naționale, căruia poporul i-a încredințat exercitarea puterii supreme în stat, i-au destituit din toate funcțiile ce le-au deținut, constatându-se că cei doi tirani, timp de peste două decenii au acționat în mod direct și premeditat pentru distrugerea lentă, dar sigură, a poporului român și minorităților naționale.

În realizarea activității lor criminale, inculpații au acaparat puterea politică, aservindu-și întregul aparat de stat pe care l-au folosit pentru satisfacerea intereselor lor meschine precum și pentru reprimarea poporului român.

Astfel, prevalându-se de așa-zisul „program științific de alimentație a populației”, au dispus măsuri de înfometare sistematică a poporului, privându-l de cele mai elementare condiții de viață.

Preocupați de ideea construirii unor edificii faraonice, cei doi megalomani au întocmit și pus în aplicare veritabile programe de lichidare a orașelor și satelor țării, cu motivația sistematizării localităților și sporirea gradului de confort a populației.

În acest scop, inculpații au ordonat și realizat demolarea multor vestigii istorice ale poporului român, a sute de mii de imobile, unele dintre acestea veritabile mostre ale stilului arhitectonic autohton, precum și numeroase lăcașuri de cult.

Pentru realizarea planurilor lor aberante, cei doi tirani au cheltuit fabuloase sume de bani (în lei și valută), secătând în mod nejustificat bogățiile țării timp în care poporul român avea unul dintre cele mai scăzute nivele de trai din Europa (infometat, fără căldură, fără lumină etc).

Obsedați de teama poporului, pe care-l urau, cei doi dictatori, paralel cu dezmembrarea armatei române, în care nu aveau încredere, văzând în aceasta brațul înarmat al poporului, au neglijat deliberat dotarea ei cu tehnică de luptă la nivelul exigențelor moderne și au lipsit-o de posibilitatea de a se instrui corespunzător. Concomitent au folosit-o pentru îndeplinirea unor sarcini ce nu intrau în sfera de preocupări a armatei.

În paralel, cei doi inculpați au acționat pentru a-și asigura menținerea puterii și consolidarea dictaturii personale, recrutând și instruind în secret formațiuni militare înzestrate cu o tehnică de luptă de prim rang și o pregătire de înalt nivel, pe care să o poată folosi în caz de nevoie împotriva poporului român. Acest prilej a fost oferit de demonstrațiile pașnice ale populației din Timișoara în zilele de 16 și 17 decembrie 1989, a celor din Capitală, precum și din municipiul Sibiu, unde dictatorul a ordonat să se tragă asupra demonstrațiilor, cu scopul de a distruge colectivitățile existente în acele localități,

Victoria Revoluției din 22 decembrie 1989 a condus la răsturnarea dictaturii clanului ceaușist și curmarea genocidului, practicat de forțele mercenare și teroriste care au provocat moartea a mii de oameni.

În ura lor furibundă împotriva poporului român, inculpații au ordonat distrugerea ori aducerea în stare de neîntrebuințare a unor importante centre de cultură ca Biblioteca Centrală Universitară, Muzeul Național de Artă etc..., precum și a unui însemnat fond de locuințe.

Ignorați, dar snobi, cei doi tirani și-au împodobit numeroasele reședințe pe care le foloseau ca pe propriile proprietăți cu valoroase opere de artă ori cărți rare, sustrase din patrimoniul unor prestigioase instituții culturale.

Nemulțumiți cu spolierea poporului român și dornici de a-și crea rezerve valutare necunoscute, inculpații au dispus în mod abuziv ca o parte din sumele în valută cuvenite statului român ori unor întreprinderi și instituții române provenite din operațiunile de export-import sau din alte operații să fie depuse în cont la bănci străine pe numele lor ori sub alt nume, dar la dispoziția lor.

Prin asemenea manopere frauduloase și acțiuni discreționare au fost sustrase din patrimoniul statului român valori estimate la peste un miliard de dolari SUA, pagubă care a fost de natură să dezorganizeze grav economia națională, punând în pericol însăși existența națiunii, prin infometarea poporului, penuria de medicamente uzuale pentru populație, lipsa de materii prime și utilaje moderne etc.

În timpul desfășurării procesului, inculpații nu numai că au contestat permanent legalitatea constituirii tribunalului, dar au și refuzat să răspundă la majoritatea întrebărilor ce li s-au adresat, iar când totuși au acceptat să o facă au negat comiterea vreuneia din faptele ce li se impută prin actul de inculpare, susținând că totul este o înscenare de care poporul este străin, popor care în prezent ar lupta pentru a înlătura pe autorii loviturii de stat, sprijiniți de agenturi străine din Vest și din Est.

Refuzul inculpaților de a coopera cu tribunalul, precum și poziția pe care s-au situat de respingere totală a capetelor de acuzare, nu prezintă relevanță juridică, deoarece ele sunt, pe de o parte, confirmate cu actele și probele de la dosar (voi. I), iar pe de altă parte, aceste fapte sunt de o asemenea notorietate încât în conformitate cu principiile dreptului penal ele nu mai trebuie dovedite.

Astfel fiind, tribunalul reține că cei doi inculpați au săvârșit cu intenție directă totalitatea faptelor menționate în rechizitoriul Direcției Procuraturilor Militare.

Pe plan juridic, acestea întrunesc elementele constitutive ale infracțiunilor de genocid prev. de art. 357, alin. 1, lit. a-c c. pen., subminarea puterii de stat prev. de art. 162, alin. 1 c. pen., acte de diversiune prev. de art. 163 c. pen. și subminarea economiei naționale prev. de art. 165 alin. 2 c. pen., tratamentul sancționator prevăzut de lege pentru aceste infracțiuni fiind identic, respectiv pedeapsa capitală și confiscarea totală a averii sau închisoare de la 15 la 20 de ani, interzicerea unor drepturi și confiscarea totală a averii.

Dat fiind caracterul continuat al faptelor săvârșite de inculpați, în condițiile concursului de infracțiuni (art. 41 alin. 2 și art. 33-34 c. pen.), consecințele deosebit de grave ale acestora, care au pus în pericol însăși existența poporului român, tribunalul apreciază că pedeapsa ce urmează a li se aplica inculpaților este pedeapsa capitală și confiscarea averii pentru fiecare din infracțiunile comise.

Întrucât prin infracțiunea de subminare a economiei naționale inculpații au prejudiciat grav statul român, urmează că în temeiul art. 998 c. civ., art. 14 și art. 17 alin. 1 și 3 c. pr. pen., aceștia vor fi obligați să restituie statului român toate sumele de bani, metale prețioase și orice valori depuse de aceștia, sub orice nume, la bănci străine sau la alte instituții ori persoane din străinătate, ori să plătească, în solidar, echivalentul lor în dolari SUA.

Deoarece ulterior pot fi descoperite și alte prejudicii aduse statului român sau oricărei alte persoane, urmează să se rezerve celor păgubiți dreptul la acțiuni civile distincte.

De asemenea, în scopul asigurării reparării pagubelor și executării confiscării averii, instanța va dispune, potrivit art. 163 și art. 357 alin. 2 lit. c c. pr. pen., menținerea măsurilor asigurătorii instituite în cauză de procuratura militară.

Pentru aceste motive

TRIBUNALUL
ÎN NUMELE LEGII
HOTĂRĂȘTE

Cu unanimitate de voturi condamnă pe inculpații:

- Ceaușescu Nicolae, fiul lui Andruța și Măria, născut la data de 26 ianuarie 1918, în comuna Scornicești, județul Olt, cu ultimul domiciliu în București, Bulevardul Primăverii nr. 50, sectorul 1, în prezent arestat, și
- Ceaușescu Elena, fiica lui Nae și Alexandrina, născută la data de 6 ianuarie 1916, în comuna Petrești, județul Dâmbovița, cu ultimul domiciliu în București, Bulevardul Primăverii nr. 50, sectorul 1,

la pedeapsa capitală și confiscarea totală a averii pentru săvârșirea următoarelor infracțiuni:

- genocid, prev. de art. 357 alin. 1 lit. a-c c. pen.,
- subminarea puterii de stat prev. de art. 162 alin. 1 c. pen.,
- acte de diversiune prev. de art. 163 c. pen.,
- subminarea economiei naționale prev. de art. 165 alin. 2 c. pen.

toate cu aplicarea art. 33-34 și 41 alin. 2 c. pen.

În baza art. 998 c. civil și art. 14 alin. 3 lit. a din Codul de procedură penală, obligă pe inculpați să restituie statului român toate sumele de bani, metale prețioase și orice alte valori depuse de aceștia, sub orice nume, la bănci străine sau la alte instituții ori persoane din străinătate sau, potrivit art. 14 alin. 3 lit. b din Codul de procedură penală și art. 998 din Codul civil, să plătească statului, în solidar, echivalentul acestor bunuri în dolari SUA.

Potrivit art. 163 și art. 357 alin. 2 lit. c din Codul de procedură penală, menține măsurile asigurătorii luate de Direcția Procuraturilor Militare asupra tuturor bunurilor aparținând inculpaților.

Cu drept de recurs.

Pronunțată astăzi, 25 decembrie 1989, în ședință publică, în prezența inculpaților, în garnizoana Târgoviște.

PREȘEDINTE

Colonel de justiție

Gică Popa

SS indescifrabil

JUDECĂTOR

Colonel de justiție

Ioan Nistor

SS indescifrabil

ASESORI POPULARI

SS indescifrabil

Documentul 3

**Rechizitoriu din 08 aprilie 1993
al Secției Procuraturilor Militare,**

SECȚIA PROCURATURILOR MILITARE

Dosar nr. 393/P/1992

RECHIZITORIU

08 aprilie 1993

**Procuror militar inspector - lt. col. de justiție Nicolae Măria din cadrul Direcției
Procuraturilor Militare;**

Examinând actele de urmărire penală efectuate în cauza privind:

inc. general rez. DRĂGHICI ALEXANDRU;

înv. colonel rez. BRICEAG NICOLAE;

înv. loc. Col. rez. MUNTEAN ILIE;

înv. maior rez. LUTENCO NICOLAE;

înv. POPA OPREA - decedat;

înv. VOAIDEȘ MIHĂILĂ - decedat,

**cercetați pentru săvârșirea infracțiunilor de instigare la omor și omor prev. de art. 25
raportat la art. 174 Cod penal**

CONSTAT:

**La data de 4 decembrie 1954, inc. general-colonel Drăghici Alexandru, care este
ministru de Interne, vicepreședinte al consiliului de miniștri și membru al biroului
politic al comitetului central al Partidului Comunist Român, se află în cantina comi-
tetului raional de partid Sibiu.**

**În seara aceleiași zile, victima IBRAHIM SEFIT, poreclit „TURCU” a venit împreună
cu soția la masă, dar nu i s-a permis să intre, explicându-i-se că în interior se află inc.
Drăghici Alexandru.**

**Aflându-se sub influența băuturilor alcoolice, Ibrahim Sefit a încercat să pătrundă
prin forță în sala unde se afla Drăghici Alexandru, însă a fost imobilizat de ofițerii din
garda sa. Fiind nemulțumit de atitudinea lui Ibrahim Sefit, inculpatul Drăghici Alexandru
l-a chemat pe inv. Briceag Nicolae, șeful Securității din Sibiu, ordonând să-l ia pe
„Turcu” și să-l „lichideze”, urmând să-i raporteze de executare.**

www.cirrielecomunismului.ro

„Procese intentate foștilor lideri de partid, demnitarilor, ofițerilor de armată și agenților secreți, deși puține, au reprezentat instrumentul dur de redresare a multiplelor încălcări flagrante ale drepturilor omului din perioada comunistă. Dacă lustrația a căutat reînnoirea elitelor, iar accesul la dosare aflarea adevărului istoric, procesele au fost singurele care au vizat instaurarea dreptății. Cu migală, acribie și discernământ, autoarele ne dezvăluie modul în care România a utilizat procesele ca justiție de tranziție, oferind numeroase date primare unice și comparând cazul țării noastre cu al altor noi democrații. Unic în literatura de specialitate din România și din Occident, acest volum este un titlu de referință atât pentru publicul larg, cât și pentru observatorii avizați.”

Lavinia Stan, St. Francis Xavier University, Canada

„În România, regimul comunist este oficial condamnat, dar în același timp instituții ale statului organizează ceremonii funerare oficiale pentru foști înalți demnitari comuniști condamnați pentru represiunea din 1989. Cei care vor să înțeleagă paradoxul trebuie să citească această carte.”

Radu Ioanid, istoric, Washington, DC

Volum apărut cu sprijinul

A Konrad
Adenauer
Stiftung

EDITURA POLIROM

ISBN 978-973-46-1441-7

9 789734 614417

www.polirom.ro